

JANEK ISTVÁN

Magyar–szlovák kapcsolatok 1939–1941 között a két állam diplomáciai irataiban*

1918 után a szlovákok jelentős része meg volt győződve róla, hogy az új csehszlovák államiság átmeneti.¹ Az 1920-as évek közepére bizonyossá vált, hogy Csehszlovákia nem adja meg azt a politikai, közigazgatási és gazdasági önállóságot a szlovákoknak, amit eredetileg ígértek. Ekkortól kezdett formálódni a szlovák autonomista mozgalom, kezdetben Andrej Hlinka, majd Jozef Tiso vezetésével. A szakítás 1938-ra vált időszerűvé. 1938. szeptember 29-én Anglia, Franciaország, Németország és Olaszország részvételével aláírták a müncheni egyezményt, ennek eredményeként a nyugati hatalmak hozzájárultak ahhoz, hogy a Szudéta-vidék Németországhoz kerüljön. A lengyel és magyar követelésekről csak az egyezmény függelékében esett szó. Eszerint az érintett államoknak a csehszlovák kormánnyal kétoldalú tárgyalásokat kellett kezdeményezniük, s amennyiben ezek nem járnak sikerrel, akkor kerülhet a kérdés a nagyhatalmak elé. 1938. október 6-án Zsolnán a szlovák politikai pártok kikiáltották az autonóm Szlovákiát, melynek első kormánya másnap megalakult Csehszlovákia államalakulatán belül. A miniszterelnök Jozef Tiso, a Szlovák Néppárt elnöke lett. Az ország neve is Cseh–Szlovák Köztársaságra módosult. Csak a külügyek, a honvédelem és a pénzügy maradt közös Prágával.

1938. október 9-én Rév-Komáromban magyar–cseh–szlovák tárgyalások kezdődtek, amelyek végül eredménytelenül zárultak. A két vitázó kormány október 28–29-én felkérte Németországot és Olaszországot ítéletük meghozatalára. A döntőbíróvási ítélet a még vitatott területek és főleg a határ menti fontos városok miatt vált szükségessé. Körülbelül hét-száz négyzetkilométernyi terület volt a két delegáció elképzelései közötti különbség. Ha a magyarok elfogadták volna a kisebb területet, akkor kétoldali megegyezés is létrejöhetett volna. Nem így történt; a tárgyalófelek a nagyhatalmak és a tengelyhatalmak segítségét kérték.

1938. november 2-án a bécsi Belvedere-palotában a német–olasz vegyes bizottság kijelölte az új magyar–cseh–szlovák határt. Magyarország az első bécsi döntés² értelmében 11 830 négyzetkilométernyi területsávot kapott vissza valamivel több mint egymillió lakossal, melyből 86 százalék magyar nemzetiségű volt. Pozsony és Nyitra Cseh–Szlovákiánál maradt, míg Kassa, Ungvár és Munkács Magyarországhoz került.

* A tanulmány a Politikatörténeti és a Történettudományi Intézet támogatásával készült.

¹ Kníchal, Ondrej: *Slovenská národná identita*. Ludovík Noviny, 2002. március 28. 4–5. A Szlovák Nemzeti Párt akkori vezetői arra kérték Tomáš Garrigue Masaryk elnököt, hogy ne engedje meg a népszavazást az állami hovatartozásról, mert akkor a szlovákok visszazavazzák magukat Magyarországra.

² A bécsi döntés részletes taglalását lásd: Sallai Gergely: *Az első bécsi döntés*. Budapest, 2002.

Németország békés úton kívánta felszámolni a maradék Cseh-Szlovákiát, amihez szüksége volt a szlovákok támogatására. Hitler 1939. március 7-én Pozsonyba küldte megbízottait, akik Tiso és Karol Szidor³ tudomására hozták: Németország elhatározta Cseh-Szlovákia felszámolását, így lehetőség lesz Szlovákia önállóságának megvalósítására.⁴ A fentieket figyelembe véve nem csodálkozhatunk, hogy 1939. március 9-én Cseh-Szlovákiában kirobbant a régóta érlelődő válság. Szlovákiában zavargások törtek ki a prágai vezetés ellen. A köztársasági elnök, Emil Hácha elmozdította tisztségéből a Tiso vezette Autonóm Szlovák Kormányt. A katonai és csendőri erők elfoglalták Szlovákia stratégiailag kulcsfontosságú pontjait, és több mint kétszázötven személyt letartóztattak, köztük a Hlinka Gárda⁵ vezetőinek nagy részét. Josef Tiso báni plébániájára távozott. A magyar diplomácia is aktívan figyelte az eseményeket. A pozsonyi magyar konzul ekkor azt jelentette, hogy vám- és pénzünió készül Szlovákia és a Német Birodalom között. A magyar konzul azt írta erre, hogy ha ez egyszer bekövetkezne, Magyarországra nagyon súlyos veszélyt jelentene, melyet nem nézhetne ölbetett kézzel. Félelmének is hangot adott, amely szerint „Szlovákia még erősebb bekapcsolódása a Német Birodalomba elsősorban német és szlovák kisebbségek nyugtalanosságát idézné fel Magyarországon, ami hovatovább belső megrázkódtatásokra vezetne.”⁶ A másik problémás pontként azt említette, hogy a szlovákság nem sokáig tartaná tiszteletben a bécsi döntőbíróóság által megállapított határokat. Csáky István magyar külügyminiszter erről értesülve számjeltáviratban kérte Galeazzo Ciano olasz külügyminisztert, vesse latba befolyását, „hogy a németek ne hagyják a szlovákok által magukat oly útra téríteni, amely csakis kiszámíthatatlan kalandhoz vezethet”.⁷ Csáky félt attól, hogy a németek esetleg olyan területekre is igényt tartanának, amelyek nagyobb számú magyar elcsatolását eredményezheti, szerinte Pozsony és környéke volt veszélyben.⁸ Ezenfelül attól is tartott, hogy Hitler tiszta magyar területeket ajánl a szlovákoknak kárpótlásul.

A prágai vezetés intézkedései a Cseh–Szlovák Köztársaság megmentését célozták, de a kormány 1939. március 12-én német nyomásra kénytelen volt beszüntetni a rendcsinálási akciót. Ugyanaznap Hitler közölte a berlini magyar követtel, hogy napirenden van Cseh-Szlovákia széttörése, és Szlovákia függetlenségét Németország el fogja ismerni. 1939. március 13-án magához rendelte és az esti órákban fogadta Tisót. Már meghívásában tudatta vele, ha nem megy el, akkor a magyarok nemcsak Kárpátalját, hanem Szlovákiát is meg fogják szállni, s két német hadosztály áll készen Pozsony elfoglalására. A Führer nyájas, de határozott volt. Kifejtette, régóta vajúdik azon, engedje-e magyar barátainak Szlovákia megszállását, féltő ugyanis, ha nem elégíti ki igényeiket, a magyarok elidegenedhetnek tő-

³ Karol Szidor (1901–1953): politikus, újságíró. 1939–1945 között Szlovákia vatikáni követe. 1945 után Kanadába emigrált.

⁴ Lipscher, Ladislav: *Ludácká autonomia*. Bratislava, 1957. 286.

⁵ Hlinka Gárda: A Hlinka Szlovák Néppárt félkatonai alakulata. 1938 júniusában alapították illegálisan, 1938 októberétől legalizálták. Szlovákia önállóságának kihirdetése után tagjai aktívan részt vettek a csehek, magyarok, zsidók és kommunisták üldözésében. Katonai egységei harcoltak a Lengyelország és a Szovjetunió elleni háborúban. 1944 őszén részt vettek a Szlovák Nemzeti Felkelés felszámolásában. Fővezérük 1938-tól Karol Szidor, 1939-től Alexander Mach, 1944-től Otomar Kubala. Legfőbb vezetőjük Jozef Tiso pártelnök volt. 1945-ben feloszlatták, vezetőit háborús bűnösökként népbíróóság elé állították.

⁶ Ádám Magda: *Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához* Budapest, 1970. (a továbbiakban: DIMK) 3. kötet, 414. sz. dokumentum, 551–552.

⁷ DIMK, 3. kötet, 414. sz. dokumentum, 552.

⁸ DIMK, 3. kötet, 401. sz. dokumentum, 540.

lük. „Ha előre tudta volna, hogy Karol Szidor⁹ szembeszáll Szlovákiának a csehszlovák szövetségből való kilépésével, akkor nem idegenítette volna el magyar barátait, hanem hagyott volna mindent menni a maga útján” – mondta Tisónak.¹⁰ Hogy a színjátékot még hatásosabbá tegye, a Führer a megbeszélésen jelen lévő birodalmi külügyminiszterhez fordult, nem óhajt-e valamit hozzátenni az elmondottakhoz. Itt egy órákon, nem napokon belüli döntésről van szó – jelentette ki a külügyminiszter, s nyomatékkal a Führer elé tett egy akkor érkezett jelentést is, amely magyar csapatösszevonásokról adott hírt a szlovák határon. A jelentést Hitler átnyújtotta Tisónak, és egyenes választ kért: „akar-e Szlovákia elszakadni Csehországtól és független állammá válni?”¹¹ Hitler terve az volt, ha Tisóék nem fogadják el a függetlenséget, Szlovákia területének egy részét megszállja, a maradékot pedig szétosztja a magyarok és a lengyelek között.¹² A megbeszélést azzal zárták, hogy Tisónak másnap délig választ kell adnia. Ennek hatására a szlovákok 1939. március 14-én kikiáltották önállóságukat, ezzel formailag is felbomlott a cseh–szlovák államszövetség.¹³ Martin Sokol, a szlovák törvényhozás elnöke később így emlékezett a függetlenséget megszavazó parlamenti szavazásra: A szlovák törvényhozás nem arról döntött, hogy a Cseh–Szlovák Köztársaság további fennmaradását akarja-e vagy sem. Erről már előbb döntött Adolf Hitler. „A kérdés, amelyről döntenünk kellett, az volt, hogy Szlovákiát Magyarország-hoz csatolják-e, vagy esetleg megmaradjon egy egységként, önálló államot alkotva. A szlovák küldöttek válasza e kérdésre nem lehetett egyéb, mint a szlovák állam kikiáltása. A csehek iránti szimpátiából nem követhettünk el öngyilkosságot, és az adott helyzetből olyan politikai következményt kellett teremtenünk, amely véleményünk szerint a legjobban szolgálta a nemzet érdekeit.” Sokol visszaemlékezése jól érzékelteti a szlovák politikusok „magyarfélelmét”, mivel a németeket tartották a kisebbik rossznak.

Németországban a 14-ről 15-re virradó éjjel Hitler kikényszerítette Emil Hácha elnök beleegyezését, hogy a német hadsereg megszállja Csehországot, s hogy megalakuljon a Cseh–Morva Protektorátus.

Csáky István magyar külügyminiszter 1939. március 14-én utasítást küldött a pozsonyi magyar konzulnak¹⁴ arra az esetre, ha Szlovákia függetlenségét bejelentené: „Amennyiben Szlovákia teljes függetlensége proklamáltatik, üdvözölje a kormányelnököt, és magyar utasításra hivatkozva helyezze kilátásba magyar követség mielőbbi felállítását. Ha azonban nem volna megállapítható, vajon Szlovákia szuverenitása teljes lesz-e, akkor csak igen melegen üdvözölje a kormányelnököt, és biztosítsa Magyarország jóindulatú, testvéries támogatásáról.”¹⁵ 1939. március 15-én Magyarország elsőként ismerte el az önálló Szlovákiát.

⁹ Emil Hácha 1939. március 9-én lemondatta a Tiso vezette szlovák kormányt. Az új szlovák miniszterelnök Karol Szidor lett 1939. március 14-ig. Hitler megbízottai útján őt is megkörnyékezte, de ellenállt, és elutasította a szétválást. A későbbiek folyamán emiatt a politikai életben mellőzték.

¹⁰ Hitler és Tiso tárgyalásait lásd: *Akten Zur Deutschen Auswärtigen Politik 1918–1945*. (a továbbiakban ADAP). Baden-Baden, 1951. Serie D. Bd. IV. 202. sz. dokumentum. 212–214.

¹¹ ADAP, Serie D. Bd. IV. 202. sz. dok. 214.

¹² Hoensch, Jörg K.: *Slovensko a Hitlerova východná politika*. Bratislava, 2001. 173.

¹³ Čierna-Lantayová, Dagmar: *Podoby Česko Slovenského – Maďarského vzťahu 1938–1949*. Bratislava, 1992. 14–15.

¹⁴ Pozsonyban 1927-ben állították fel a magyar konzulátust, amely e minőségében 1939-ig működött. 1939 márciusától a konzulátus követséggé alakult, s 1945 márciusáig működött Pozsonyban. Az első ügyvivő Szabó György volt, őt (követi rangban) Kuhl Lajos (1941–1944), majd Forster Pál követte. Szlovákiát Magyarországon 1939 és 1945 között Ján Spišiák követ képviselte.

¹⁵ DIMK, 3. kötet, 420. sz. dokumentum, 555.

A reciprocitás kialakulása és a revíziós gondolatok a két állam viszonyában

A 38 000 négyzetkilométer kiterjedésű és 2,6 millió lakosú Szlovákia egyike volt Európa legkisebb államainak. Az összlakosság mintegy 85 százalékát szlovák nemzetiségűek tették ki, a többit a magyar, német és ruszin kisebbség alkotta. A magyarok mindösszesen 3 százalékot tettek ki. Az 1939 áprilisában kiadott első szlovákiai zsidótörvényben meghatározott kritériumok szerint Szlovákia lakóinak négy százaléka, nagyjából 89 000 személy minősült zsidónak, ezek nagyrészt magyar identitásúak és érzelműek voltak. Az új állam velük szemben zsidóságuk és magyarságuk miatt is fellépett. A bécsi döntés következtében összefüggő magyar nyelvterületet csak a Pozsony és Nyitra környéki magyarság alkotott, a két város lakosságát is beszámítva ebben a két régióban élt a szlovákiai maradék magyar kisebbség több mint 80 százaléka, mintegy 70–80 000 fő. A többiek vidéken elszórva, illetve más városokban éltek. A Szlovákiában maradt magyarság összlélekszámát 100 000 főre tehetjük.

Szlovákiának három szomszédja volt: Németország, Magyarország és (1939 szeptemberéig) Lengyelország. Az ország vezetői eleinte azt az illúziót próbálták kelteni polgáraikban, hogy Szlovákia a semleges Svájc-hoz hasonló szerepet tölthet be szomszédai között. A valóság azonban más volt: Szlovákia megalakulása után szinte azonnal elvesztette függetlenségét. 1939. március 23-án Németországgal védelmi szerződést („*Schutzvertrag*”) írt alá, amelyben a Német Birodalom biztosította Szlovákia huszonöt éves függetlenségét, Szlovákia pedig kötelezte magát, hogy külpolitikáját a német kormánnyal szoros együttműködésben, katonai erejének szervezését pedig a német véderővel közösen valósítja meg, ezenfelül beleegyezését adta a „*Schutzzone*”¹⁶ létesítésébe, amely az ország területének mintegy öt százalékát foglalta el. Emellett a németek a szerződés révén lehetőséget kaptak arra, hogy a szlovák állam gazdasági életét fokozatosan ellenőrzésük alá vonják, s a belpolitika színpadán zajló eseményekbe is beavatkozzanak. A Szlovák Köztársaság kezdettől a német nagyhatalmi politika sakkfigurája volt, önálló államisága kizárólag a német külpolitikai érdekektől függött. A német követ Pozsonyban nyíltan kijelentette: „Szlovákia a mi életterünkben van, azaz csakis a mi kívánságaink a mérvadóak.”

Az állam élén Jozef Tiso állt. Az országban Hlinka Szlovák Néppártjának egypártrendszer alakult ki. A szlovák alkotmány a csehekkel és a zsidókkal ellentétben a német és a magyar kisebbséget „meghonosodott nemzetiségi csoportnak” tekintette, s engedélyezte, hogy külön politikai pártot hozzanak létre, mi több, azt is, hogy politikai pártjaik révén az államhatalomban is részt vállaljanak. A magyar kisebbség kulturális és politikai életének letéteményese a gróf Esterházy János¹⁷ által vezetett Magyar Párt volt, amelynek működését a szlovák hatóságok – hosszú diplomáciai csatározások után – csak 1941 novemberében engedélyezték. 1939–1941 között csupán félhivatalosan működhetett. Esterházy legfőbb feladatának a magyar kisebbség összekovácsolását tekintette, s a közösség életét egy nagy család formájában képzelte el. Mint a Magyar Párt elnöke rendszeresen végigjárta a magyarlakta városokat és falvakat, és igyekezett orvosolni az ott élők problémáit. A pártnak ti-

¹⁶ A *Schutzzone* területe a Cseh–Morva Protektorátus határai előtt, a lengyel határtól egészen a korábbi osztrák határig 30–40 kilométeres sávban húzódott végig Szlovákia területén. Ezen a területen csak német helyőrségek telephettek, és a németek szabadon építhettek erődítményeket.

¹⁷ Esterházy János gróf (1901–1957): földbirtokos, politikus, kisebbségi képviselő. Az 1938-as bécsi döntés után is Csehszlovákiában maradt, majd egyetlen magyar képviselőként került be a parlamentbe. 1939–1945 között az Egyesült Magyar Párt elnöke. 1945-ben letartóztatták, először a Szovjetunióba hurcolták, majd Csehszlovákiában került börtönbe, s ott volt haláláig.

zenkét kerülete volt, ezek élén kerületi elnökök tevékenykedtek. A Magyar Párt – a politikai érdekképviselően kívül – mindenekelőtt a Magyar Házak létrehozását, illetve a szociálisan rászoruló magyar családok rendszeres segélyezését tekintette céljának.

A Magyarország és Szlovákia közötti viták egyik fő oka kezdettől a szlovák kormány által képviselt merev reciprocitás-szemlélet volt, amelyet a szlovák alkotmány 95. paragrafusa a következőképpen rögzített: „A nemzetiségi csoport alkotmányban foglalt jogai csak annyiban érvényesek, amennyiben ugyanazokat a jogokat élvezzi az illető nemzetiségi csoport anyaországának területén lakó szlovák kisebbség is.”

A reciprocitás-politika így a kezdetektől a két állam közötti viszony meghatározó szerepévé vált, ezt fokozta az 1939. március 23-án megindult magyar támadás, amelyet a szlovák–magyar határ kiigazítására indítottak a magyarok Kárpátalja és Szlovákia határán. Ez az epizód a „Kis Háború”¹⁸ elnevezést kapta. A „Kis Háború” cselekményei szoros összefüggésben álltak Kárpátalja Magyarországhoz való 1939. márciusi visszacsatolásának eseményeivel. 1939. március 15–18. között a magyar egységek elfoglalták Kárpátalja azon részét, amit az I. bécsi döntés alkalmával nem kaptak vissza. 1939. március 23-án a magyar katonák azt a parancsot kapták, hogy foglalják el az Ung völgyétől nyugatra fekvő területeket a Zellő–Cirkókafalu–Takcsány–Remetevasgyár–Szobránc–Sárosremete vonalig. Az akcióra három magyar harcegységet jelöltek ki, összesen 25 000 fővel. Az indok az volt, hogy az Ungvár–Uzsoki-hágó vasútvonal nincs kellően biztosítva. Március 24-én mintegy húsz kilométer mélységű és 60 kilométer hosszú szakasz elfoglalása után a magyar seregtestek megállásra kaptak parancsot. A szlovákok elsősorban az iglói repülőtéren lévő repülőegységeik bevetésével védekeztek. Ellencsapásként a magyar légiőrszolgálat bombázták az Iglón tartózkodó ellenséges gépeket, amelyek nagy részét megsemmisítették. Március 25-én lépett életbe a fegyverszünet. A magyar diplomácia indoklása a támadás megindulásakor az volt, hogy Szlovákia és Kárpátalja között soha nem volt korábban rögzített határvonal, és az I. bécsi döntés sem határozta meg pontosan Szlovákia keleti határait, így a magyar hadvezetés feljogosítva érezte magát a vitatott területek megszállására. A szlovák–magyar katonai konfliktusnak Németország közbelépése vetett véget. A feleket kétoldalú tárgyalások lefolytatására utasították. Magyarország az így megszerzett területeket Kárpátaljához csatolta.

1939. április elején a „Kis Háborúra” való tekintettel magyarellenes hadjárat indult Szlovákia területén. A magyar kormány a szlovák nép körében elveszítette azt a viszonylagos népszerűséget, amit korábban, az önálló államiság elsőkénti elismerésével megszerzett. A szlovák nacionalista körök így ideológiai fegyverként használhatták föl a magyar támadást, ennek következtében a két állam kapcsolatában kialakulhatott a kölcsönös ellenszenv és a reciprocitás elvén alapuló sérelmi politika. Szlovák részről már 1939. április 10-én megkezdődött a közvélemény „megdolgozása”. A szlovák kormánynak érdekében állt a magyarok elleni hangulatkeltés, félő volt ugyanis, hogy a magyar propaganda hatására a szlovákság egy része esetleg a Magyarországhoz való csatlakozást pártolná. Kezdetben a szlovák rádió és sajtó is támadta a szlovákiai magyarságot. „A sajtó a magyarokat gyilkosoknak, a magyar csendőröket vérszomjas bestiáknak nevezte”,¹⁹ ami a korábban lezajlott katonai

¹⁸ A „Kis Háború” leírását lásd Janek István: *Az elfelejtett háború*. Történelmi Szemle, 43. évf. (2001) 3–4. sz. 299–313. A szlovák oldal érvelését lásd: Deák, Ladislav: *Malá Vojna*. Bratislava, 1993.

¹⁹ Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) Külügyminisztérium (a továbbiakban: KÜM) K-63. 456. cs. 51. pol./1939. A pozsonyi magyar követ jelentése Vörle János rendkívüli követ és meghatalmazott miniszternek, 1939. április 17.

összecsapások miatt sokkolta a szlovák közvéleményt. A szlovák kormány arra hivatkozott, hogy Magyarországon a hatóságok szlovák kisebbségi aktivistákat inzultáltak, s válaszul a szlovák hatóságok több vezető magyar értelmiségit letartóztattak. De nemcsak a hatóságok, hanem a szlovák lakosság részéről is előfordultak magyarelles megnyilvánulások. 1939. április 17-én letépték a pozsonyi utcán sétáló magyarok pártjelvényeit, és több magyart csúnyán összeverték. A pozsonyi magyar követ értesülése szerint a magyarok elleni atrocitásokat a Hlinka Gárda szervezte. A Gárda elfogott tagjai arra hivatkoztak, „hogy felsőbb parancsuk szerint kötelességük bántalmazni a magyarokat”.²⁰ A szlovák hatóságok a helyenként fölerősödő magyarelles indulatokat hol gerjesztették, hol pedig mérsékelni próbálták, attól függően, épp melyik állt érdekükben. 1939. május 4-én Nyitrán az Állami Kereskedelmi Akadémia diákjai több esetben is bántalmazták az ottani magyarokat. Az akciókban számos, Komjátról és Surányból menekült szlovák fiatal vett részt.²¹ A szlovák hatóságok a kedélyek lecsillapítására szónokokat küldtek ki, akik megmagyarázták a fiataloknak, hogy „az ilyen meggondolatlan viselkedés, még ha a legjobb szándékból ered is, nekünk nem segít, hanem csak árt, hisz azt a rosszindulatú propaganda megfelelően kihasználhatja annak bizonyítására, hogy nálunk, úgymond, a rendtelenség és jogi bizonytalanság uralkodik.”²² A rosszindulatú propaganda alatt a magyar sajtót értették. A szlovák vezetés attól tartott, hogy a magyarok esetleg a politikai bizonytalanság indokával avatkozhatnak be Szlovákia belügyeibe.

Csehszlovákia szétzúzása után Hitler Lengyelország elfoglalását tűzte ki célul. A magyar kormány hozzájárulását kérte, hogy a német csapatok használhassák az észak-magyarországi vasútvonalakat, ennek fejében tárgyalási alapként felajánlotta Szlovákia egyes részeit. A magyar kormány elutasította Hitler ajánlatát, és semleges maradt a háborúban. Szlovákia a németek oldalán részt vett a lengyelek elleni háborúban, jutalmul az 1938-ban Lengyelországhoz csatolt szlovák területeket kapta, néhány lengyel faluval megtoldva.²³

A pozsonyi magyar követ, Szabó György 1939. október 2-i jelentésében arról számolt be, hogy az egyik szlovák katonai alakulat, miután a lengyelországi hadjárat befejeződött, fellázadt a rossz élelmezési viszonyok miatt, s parancsnokuk azzal nyugtatta meg őket, hogy „egy hét múlva jóllakhatnak Debrecenben kolbásszal és paprikás szalonnával”,²⁴ mire a rendbontás abbamaradt. Felhívta kormánya figyelmét, hogy a szlovák revíziós igények miatt a szlovákiai magyarság és a magyar tulajdon eshet áldozatul. A jóslat be is vált: a szlovák kormány – a területi nyereségen felbuzdulva – magyar kisebbségi vezetők és párttagok letartóztatására adott parancsot a belügyi szerveknek. Az intézkedések hatására több szlovák városban újra magyarelles atrocitások robbantak ki. Éles kirohanásokat intézett a magyarok ellen a szlovák sajtó is. 1939. október elején viszont a pozsonyi német követ intervenciójára Alexander Mach propagandafőnök abbahagyta az agitációt Magyarország és a szlovákiai magyarok ellen, és hasonló utasítást adott a szlovák sajtónak is. Mint Szabó György pozsonyi magyar követ beszámolt róla, Szlovákiában a lengyelországi hadjárat után az a hiedelem terjedt el, hogy Hitler – hálából a szlovák csapatok részvételéért – visszaadja

²⁰ Uo.

²¹ A két település a „Kis Háború” keretében került Magyarországhoz.

²² Slovenský Národný Archív (a továbbiakban: SNA) Prezidium Krajinského úradu. (Pozsonyi Központi Tartományi Hivatal elnökségének iratai.) K 256. 689/1939. Nyitra, 1939. május 4.

²³ Árva és Szepes megyében a szlovákok megkapták a Trianon előtti magyar–lengyel határig terjedő területeket.

²⁴ MOL KÜM K-63 456. cs. 35. pol./1939. Szabó György pozsonyi magyar követ levele a magyar külügyminiszternek. 1939. október. 2.

a bécsi döntéssel elcsatolt déli területeket, Kassával együtt. A pozsonyi magyar követ szerint a tévhit onnan eredhetett, hogy Hitler köszönő táviratot intézett Tisóhoz, amelyben háláját fejezte ki a Lengyelország elleni hadjáratban való részvételért. Hitler távirata vérmes reményekkel töltötte el a szlovákokat. Mach a német tiltakozás ellenére sem zavartatta magát, és továbbra is Szlovákia területi követeléseit hangoztatta beszédeiben, immár körmönfontabban és burkoltan, Magyarország nevének említése nélkül utalva országa területi követeléseire. „Szlovákia soha nem akart idegent magának, és most sem kér ilyet, ami azonban az övé, azt mindig és mindenütt el fogja venni”²⁵ – mondta például 1939. szeptember 21-én Zakopanében az egyik szlovák helyőrség előtt tartott beszédében. Szeptember 24-én Eperjesen intézett beszédet az ottani helyőrség katonáihoz: „a fő dolog – hangsúlyozta –, hogy megőrizzük egészséges idegeinket, és mindenben megvárjuk a megfelelő időpontot”.²⁶ A későbbiekben Mach lett a szlovák nacionalista körök egyik fő szószólója.

Szabó György magyar követ 1939. október elején beszélgetést folytatott Štefan Galvánékkal, a szlovák külügyminisztérium politikai osztályának vezetőjével a két ország viszonyáról. Beszélgetőpartnere azt javasolta, a magyarok és a szlovákok is borítsanak fátylat a múltra. A szlovákok tanítómesterüknek tekintik a magyarokat – mondta a külügyi tisztviselő –, akik húsz éven keresztül folytattak revíziós politikát, míg céljukat elérhették. Szlovákia ugyanezt fogja tenni, addig hangoztatja majd a „nem nem soha” és a „mindent vissza” jelszavakat, amíg vissza nem szerzik elveszett területeiket. A revizionizmus és a magyarellenesség, ha nem is mindig ugyanakkora súllyal, de mindvégig jelen volt a hivatalos szlovák propagandában, a politikusok megnyilatkozásaiban és a közvéleményben. Több esetben is sor került magyarelles uszításra, tüntetésekre s nemegyszer atrocitásokra is, amelyekkel szemben a szlovák kormánykörök és hivatalok rendszerint megértő magatartást tanúsítottak.

Esterházy János 1939. november 28-i parlamenti beszédében szóvá tette, hogy Szlovákiában a magyar nyelv használata erősen korlátozott, a közéletben a szlovák nyelvvel való egyenrangúságról szó sem lehet. Kifogásolta, hogy a köztisztviselőknek egy rendelkezés szerint még a magánéletben is kerülniük kell a magyar nyelv használatát Szlovákiában. Magyar nemzetiségű tisztviselőket és munkásokat bocsátottak el pusztán nemzetiségük miatt, ami megengedhetetlen két baráti viszonyban lévő állam között. Kitért az egyesülési és gyülekezési szabadság magyarokkal kapcsolatos korlátozására is: a szlovák hatóságok 1939 áprilisa óta nem engedélyezték a Szlovákiai Magyar Kulturális Egyesület működését, adminisztratív okokra hivatkozva megszüntettek több más egyesületet is. Bírálta a szlovák vezetést, hogy egyfajta „szellemi zárlatot” rendelt el, amely a szellemi termékek „behozatalát” lehetetlenné tette. Megállapította azt a tényt is, hogy a szlovákiai magyarságot tervszerűen és módszeresen szorítják ki a gazdasági élet egész területéről. „Nem vetem fel a kérdést, diszkriminációból erednek-e ezek a sérelmek, vagy nem. Mélységesen fájjalom azonban, hogy ma itt velünk, magyarokkal az országszerte tapasztalható bánásmód azt a hitet látszik igazolni, hogy aki bántja a magyart, azt nem érheti semmilyen megtorlás, sőt ellenkezőleg, az dicsérendő és jutalmazandó cselekményt követ el”.²⁷ – mondta Esterházy. A beszédre Vojtech Tuka miniszterelnök válaszolt, aki elismerte, hogy az alkotmány szerint létezik egyfajta különbség a Szlovákiában élő népcsoportok között. De – tette hozzá a reciprocitásra hivatkozva – Szlovákia nem adhat több jogot egy más nemzetiségnek, mint amennyit az illető nemzetiség hazájában a szlovákok élveznek. „Győződjék meg a magyar

²⁵ Uo.

²⁶ Uo.

²⁷ A Szlovák Köztársaság parlamenti jegyzőkönyve, 1939. november 28. 54–55.

népcsoport vezetője arról – mondta –, hogy mennyi jogot kapnak a szlovákok Magyarországon, és ha erről meggyőződik, bármikor jöjjön hozzám, és közölje, hogy a magyarországi szlovákok ezt a jogot megkapták, és még ugyanazon a napon milliméterre ugyanannyi jogot kapnak az itteni magyarok.”²⁸ A miniszterelnök válaszában a nemzetiségi kérdéssel általánosságban foglalkozó részéből az is kiderült: a szlovák kormány a nemzetiségi kérdés rendezése érdekében nem tartja lehetetlennek a kitelepítést sem.

Tuka beszéde a két állam viszonyában általános alaptétellé vált. A magyarországi szlovák kisebbség megoldatlan helyzetére hivatkozva Esterházy minden kérését rendre vissza lehetett utasítani, annak ellenére, hogy felajánlotta, a maga részéről kész közbenjárni a magyar kormánynál az ott élő szlovákok érdekében. Nem Esterházy múlt, hogy a magyar kormányzat kisebbségekkel kapcsolatos politikáját és magatartását nem sikerült kedvezőbb irányba befolyásolni. Ő maga azt vallotta, hogy a magyarországi szlovákoknak meg kell kapniuk a nemzetiségi jogaikat. A reciprocitás elve viszont eltávolítja egymástól a két népet, s végül megakadályozza, hogy barátságban éljenek egymással. Márpedig a két nemzet egymásrautaltsága következtében történelmi szükségszerűség, hogy megbocsássák egymás korábbi bűneit. Erre a megkerülhetetlen szükségszerűsége több parlamenti beszédében is felhívta a figyelmet.²⁹

Esterházy igen találó formában mutatott rá a reciprocitás erőszakolt keresztülvitelének káros következményeire és elfajulásának veszélyére. „Ahányszor ezzel kapcsolatosan konkrét magyar sérelemmel jövök elő, és ennek orvoslását kérem, a miniszterelnök úrtól kezdve végig minden fórumon az illetékes tényezők ahelyett, hogy orvoslást nyújtanának, előjönnek a reciprocitással. Teljesen tárgyilagosan szeretném az igen tisztelt kormány figyelmét felhívni arra, a reciprocitásnak ily gyakran és legtöbbszörre alap nélkül való hangoztatása szerintem veszélyes játék. Nekem jogom van ezt mondani, azért, mert amióta politikai téren működöm, mindig őszintén igyekeztem a szlovák–magyar egymás mellett élés útját egyengetni. Ha ez mostanáig nem sikerült, vagy nem sikerült olyan mértékben, ahogy ezt végeredményben szeretném, és ahogy ezt a politikai realitás diktálja, úgy ez egy pillanattal sem fog elkedvetleníteni, és folytatni fogom mindannyiszor ott, ahol kénytelen voltam abahagyni, vagy ahol elgáncsoltak.”³⁰

A két állam közötti megegyezés legfőbb sürgetője Esterházy János volt; a szlovák követelések megtagadásának következményeit elsősorban ő és pártja sínylették meg.

Szlovák–magyar diplomáciai csatározások

1940 januárjában a két ország közötti viszonyban újabb válságos helyzet alakult ki. A pozsonyi magyar követ azt javasolta kormányának, hogy – amennyiben ezt a magyar kormány szükségesnek érzi – előlről kellene kezdeni a magyar–szlovák kapcsolatok építését, ehhez pedig „sok türelem és jó idegek kellenek”. 1939-ben a két állam között egyfajta sajtóbéke kötöttet, hallgatólagos megállapodás, hogy a sajtóban nem támadják egymást.³¹ A szlovákok azonban megszegették az egyezséget, és 1939. december 15-én a *Nastupban*,

²⁸ MOL KÜM K-28. 18. cs. 59–1939–P–20777. A pozsonyi magyar követ jelentése a szlovák parlament nemzetiségi vitájáról.

²⁹ Például 1939. december 21-i felszólalásában is, amelyet az Új Hírek 1939. december 23-i száma közölt.

³⁰ Uo.

³¹ A pozsonyi német követség közbenjárására Alexander Mach szlovák propagandaminiszter a sajtónak olyan utasítást adott, amely szerint nem szabad támadni a magyar politikát az újságok cikkeiben. MOL KÜM K-63. 456. cs. 35. pol./1939. 1939. szeptember 26.

a szlovák ifjúság számára készített, kéthetenként megjelenő lapban „A nagysurányi gyilkosság”³² évfordulójáról jelent meg cikk. Ez az eset a szlovák irredenta propaganda egyik szimbóluma lett, *Surány* címmel verset is írtak róla, amelyet több szlovák újság is közölt. Bár a pozsonyi magyar követ a szlovák vezetésnél tiltakozott a vers megjelenése miatt, a szlovák sajtóban 1939 decemberében folyamatosan magyarellenes cikkek jelentek meg. Erre a magyar politika is támadásba lendült. 1939. december 27-én a budapesti rádió adásában az hangzott el, hogy a szlovák kormány összeköttetésben áll a párizsi Csehszlovák Nemzeti Bizottsággal. A hírt a Szlovák Távirati Iroda másnap rágalomnak minősítette, Ján Spišiak budapesti szlovák követ pedig utasítást kapott, hogy tiltakozzon a magyar kormánynál. A szlovák kormány szerint a Magyar Rádió adásában olyan hangot ütött meg, ami nem szokás a jószomszédi viszonyban álló országok között. A propagandaháború tovább folytatódott: a *Slovak* 1940. január 1-jei számában Mach arról írt, hogy a határ menti kompakt szlovák lakosságú területeket vissza kellene adni Szlovákiának, és lakosságcserére is szükség lenne ahhoz, hogy a jó viszony ismét helyreálljon a két állam között. Ha ezek a feltételek megvalósulnak, Mach szerint baráti, legalábbis felhőtlen viszony alakulhatna ki a magyar kormánnyal. A pozsonyi magyar követ a következőképpen kommentálta Mach ténykedését: „Van egynéhány szlovák, akiknek a fejébe szállt a két hatalmas szomszéd, és azt hiszi, hogy ő balanszírozik velük, és nem azok labdáznak, ha akarnak, vele. Ez az optikai csalódás indítja őket a 20 éves cseh nevelés utóhatásaként is a magyarok bagatellizálására. Amíg ez csak Mach-féle ripóskodásban nyilvánul meg, aki a politikában úgy tekintendő, mint az utcagyerek, aki a karzatról rikolt le a színpadra, nem kell tragikusan venni, mert a propagandafőnök saját pátriájában sem próféta többé, és személye jelentőségét meghaladó megbecsülést jelentene számára, ha reflektálnának nyelvöltögetéseire.”³³ A szlovák kormány az elmérgesedett helyzet miatt az ottani magyarokon tölti ki bosszúját – fejtette ki lefelében Szabó –, a szlovákok támadásai mögött a németek állnak, akik így akarják más irányba terelni a fokozódó németellenes hangulatot, és emellett – a *divide et impera* elv alapján – Magyarországon is nyugtalanságot akarnak kelteni. A követ azt a lehetőséget sem zárta ki, hogy a szlovák kormány maga indította a magyarellenes támadást, mert a szlovák lakosság kezdett veszélyesen németellenessé válni, ebben a helyzetben pedig egyszerűbb volt kijátszani a magyarellenség kártyáját. 1940. január 4-én Szabó György felkereste a szlovák külügyminisztert, Ferdinánd Durčanskýt,³⁴ és sajnálkozását fejezte ki, hogy egy olyan periódusban kell a követi posztot betöltenie, amikor a két ország viszonya éppen erősen lefelé menő hullámban van.³⁵ Szabó kifejtette, hogy az ellenségeskedés szlovák részről indult, mivel ők szegték meg a korábban kötött sajtóbékét. Durčanský erre a magyar sajtótámadásokat sorolta fel, majd szóvá tette, hogy Budapesten a Szent István-i ünnepek alkalmával a tűzijáték fényei Nagy-Magyarország határait jelenítették meg, ezen felül a Sza-

³² 1938 decemberében magyar csendőrök lőttek a nagysurányi templom előtt demonstráló szlovákok közé, akik saját nyelvű istentiszteletet követeltek. Egy ember meghalt, heten pedig megsebesültek. A magyar hatóságok sajnálatosnak mondták az esetet, és megígérték, hogy kivizsgálják.

³³ MOL KÜM K-63. 460. cs. 2. pol./1940. 1940. január 2.

³⁴ Ferdinand Durčanský (1906–1974): ügyvéd, újságíró, 1939–1940 között a Szlovák Köztársaság külügyminisztere. Tiso Hitler személyes kérésére kénytelen volt elbocsátani posztjáról, a németek úgy találták, külpolitikája függetlenebb, mint ami nekik megfelel. 1940 után már nem töltött be jelentős politikai szerepet Szlovákiában. 1945 után emigrált hazájából. A csehszlovák bíróság mint háborús bűnöst távollétében halálra ítélte.

³⁵ MOL KÜM K-63. 459. cs. 9. pol./1940. 1940. január 12.

badtság téren álló Észak szobrát³⁶ is kifogásolta, amely sérti a szlovákok önérzetét. Durčansky egyértelműen kijelentette: nem kívánhatják tőle, hogy beszüntessenek minden propagandát a magyarok ellen, amikor azok támadják őket. Szabó azzal a benyomással távozott a szlovák külügyminisztertől, hogy Durčansky a szlovák–magyar viszony megjavításának rosszhiszemű szabotálójá, és ebben a kérdésben Mach propagandafőnökkel közös stratégiát folytat. Egyikük sem az ellentétek barátságos kiküszöbölését s ezzel a két nemzet közeledésének elősegítését tartja kívánatosnak – írta jelentésében Szabó –, ellenkezőleg, politikájuk arra irányul, hogy akadályokat gördítsenek az együttműködés elé, s az ellentétek mesterséges kiélezésével lehetetlenné tegyék a magyar–szlovák viszony normalizálását.

1940 elején Magyarországon olyan híresztelések kaptak szárnyra, hogy Szlovákia Magyarország megtámadására készül, Szlovákiában pedig az terjedt el, hogy Magyarország Szlovákiát akarja elfoglalni. A viszony rosszabbodásának körülményeit abból a beszélgetésből rekonstruálhatjuk, amely a magyar követ megbízólevelének átadása alkalmával hangzott el a követ, Jozef Tiso és Ferdinánd Durčansky szlovák külügyminiszter között.

A magyar követ nyíltan megkérdezte Tisót Szlovákia támadási szándékának valóságával kapcsolatosan, aki egyértelműen cáfolta azt. Válaszában a következőképp kommentálta a magyar követ értesülését: „Szlovákia békében akar maradni. Nekünk mindnyájunknak itt az az érdekünk, hogy etnikai és fizikai épségünket lehetőleg megóvjuk a mai világfelfordulásban, mert ezzel legjobban biztosíthatjuk népeink érdekeit, ezért békességben kell élnünk egymással.”³⁷ A magyar követ a beszélgetés során a kiutasításokra terelte a szót. Tiso utalt rá, hogy ő a rádióban felszólította a szlovákokat, maradjanak a bécsi döntés által Magyarországnak ítélt területeken, de azok ennek ellenére a magyar katonaság előrenyomulása miatt tömegesen települtek át Szlovákiába. Tiso és Durčansky felrőtíták Szabónak, hogy a szlovák kisebbséget megaláztatások érik Magyarországon, ennek következtében a szlovák kormány helyzete is nagyon nehéz saját közvéleménye előtt. Nehezen tudják féken tartani a nacionalista irányzatokat. A magyar követ arra hívta fel beszélgetőpartnerei figyelmét: mindkét kormánynak arra kell törekednie, hogy megfontoltan és higgadtan, a legnehezebb kérdésekben is a megértés útját keressék. Tiso a beszélgetést azzal fejezte be, hogy még sokáig fog tartani, amíg a kormányok túljutnak ezeken a nehézségeken, de reméli, hogy a kölcsönös türelem végül meghozza gyümölcsét.

1940. január 13-án a pozsonyi magyar követ újabb beszélgetést folytatott Štefan Galvánékkal, ezúttal a két ország kisebbségeinek helyzetéről. A szlovák tisztségviselő sajnálkozását fejezte ki amiatt, hogy a bécsi döntéssel annyi szlovák ember és terület került át Magyarországhoz. A két kormánynak mindenképpen rendeznie kell egymás között a Magyarországhoz került szlovák kisebbség sorsát. A szlovák kormánynak nincsenek politikai aduk a kezében, ezért kénytelenek a reciprocitás eszközéhez nyúlni. A magyar követ erre megemlítette Esterházy megállapítását, amely szerint a szlovákok a reciprocitást csak akkor veszik elő, amikor azt a magyarság hátrányára lehet alkalmazni. Galvánék felvetette annak a lehetőségét, hogy szívesen találkozna valamely felelős magyar politikussal, akivel megvitathatná a kisebbségi kérdést. Emlékeztette a magyar követet a Csehszlovákia első felosztása alkalmával elhangzott magyar ígéretekre. Szerinte a csehek akkoriban attól féltek, hogy a magyarok tanultak a múltból, és úgy fogják alakítani nemzetiségi politikájukat, hogy a szlovákság később inkább hozzájuk akar majd csatlakozni. Várakozásaik azonban nem teljesültek, a magyarországi szlovákságot hidegzuhanyként érte a magyar igazoló bizottsá-

³⁶ Észak szobra: Irredenta szobor, amely az elcsatolt felvidéki területeket jelképezte. 1921-ben készítette Kisfaludy Strobl Zsigmond, 1945-ig a Szabadság téren állt, majd eltávolították onnan.

³⁷ MOL KÜM K-63. 459. cs. 106. pol./1940. 1940. január 13.

gok munkája, amelyek nemcsak csehszlovákiai tevékenységük miatt tettek ki embereket az állásukból, hanem szlovák néppárti kapcsolataik miatt, vagy azért is, mert szlovák iskolába járaták gyermekeiket. A szlovák kisebbség legfőbb sérelme épp az, mondta Galvának, hogy a magyar igazoló bizottságok tevékenysége következtében a magyarországi szlovákság kellő számú intelligencia és vezető nélkül maradt. Galvának azt is fölírta: a magyarországi szlovákságnak nincs fóruma, ahol sérelmeit előterjeszhetné, és ahol orvosolni tudná panaszait.

Az első bécsi döntés után a magyar kormányoknak szembe kellett nézniük a területgyarapodásból származó nemzetiségi problémákkal. 1941-re Magyarország lakosságának mintegy 25%-a ismét nem magyar lett, s ez a körülmény egyidejűleg okozott belpolitikai feszültségeket és külpolitikai nehézségeket. A magyar uralom alá került szlovákok számára a magyar kormány engedélyezte a *Slovenská Jednota* című lapot, amelyet 1939. április 28-án adtak ki először. A lap köré tömörülő szlovák értelmiségiekből alakult meg 1941. augusztus 21-én a Szlovák Nemzeti Egység Párt. A párt vezére Emanuel Böhm lett, aki a szlovák népcsoport magyarországi vezetőjének nyilvánította magát. A magyar kormány nem akarta elismerni ezt a népcsoportjogi elv alapján szervezett pártot a hazai szlovákság kizárólagos képviselőjének, s kisebb ellenpártok létrehozásával küzdött ellene. A magyar kormány támogatásával jött létre a visszacsatolt felvidéki területek nyugati részén a Magyarországi Szlovák Keresztény Néppárt 1940. április 28-án Michal Kalčok vezetésével. A magyar kormány más szlovák nemzetiségi pártokat is támogatott, így Viktor Dvorčák vezetésével a Szlovák Gazda Pártot is, amely 1941. október 1-jén alakult meg. Mivel a szlovákiai Magyar Párt és kultúregyesülete is reciprocitási alapon működött, a magyar kormány végül is kénytelen volt elismerni a Böhm-féle pártot, elismertségüket az is erősítette, hogy a Kalčok-párt 1942 januárjában felbomlott.³⁸

Telesi Pál a szlováksággal szemben is megértőbb nemzetiségi politikát szorgalmazott, ennek ellenére a visszacsatolt területeken a magyar hatóságok elnyomni igyekeztek a szlovák (politikai és kulturális) nemzetiségi mozgalmakat. Sok magyar tisztviselőben és csendőrben élt még Trianon traumája, és ezt éreztették is a hozzájuk forduló szlovák nemzetiségű egyénekkel, azok hivatali ügyei elintézésénél. Ez az irányzat nemcsak azért volt nagyon káros és veszélyes, mert lehetetlenné tette a visszacsatolt területeken a magyar és a nemzetiségi lakosság közötti viszony javulását, hanem azért is, mert a magyarországi szlovákok minden sérelmét a szlovákiai magyar lakosságon torolták meg. A kölcsönös sérelmek bizonyos fokú enyhítését, a nemzetiségi problémák valamelyes rendezését végül is többnyire reciprocitás alapján közelítették meg: nemzetiségi iskolát, egyesületet, pártot akkor lehetett fenntartani vagy létesíteni, ha ugyanez a másik országban élő kisebbség számára is biztosítva volt. Magyarországon és Szlovákiában sem abból indultak ki, hogy a nemzetiségi jogok tiszteletben tartása a körülményektől független kötelessége minden államnak. Sajnos mindkét állam területén a magyarokat és a szlovákokat is elnyomni igyekeztek kisebbségi létükben. A magyarországi szlovákoknak nem volt képviselője a magyar parlamentben, így érdekképviseletüket csak a budapesti szlovák követség tudta hathatósan ellátni. A Böhm-párt is sok atrocitásnak volt kitéve, és komoly eredményt nem tudtak elérni a kisebbségvédelem terén. A kisebbségi kérdés megoldatlansága végig rányomta a bélyegét a két állam viszonyára.

Érdekes adaléku szolgál az események jobb megértéséhez a pozsonyi magyar követség katonai attaséjának egyik jelentése, amely a két állam viszonyát elemzi „... a magyar–szlovák kérdésre a kölcsönös túsúrásokkal zavart időleges félkompromisszumok jellemzők,

³⁸ Tilkovszky Loránt: *Nemzetiségi politika Magyarországon a 20. században*. Debrecen, 1998. 84.

melyek egyik felet sem elégítik ki, még átmenetileg sem, ez pedig a kis napi politika méregzacskójának mindig új tápot ad.” Meggyőződése szerint, ha Németország beleegyezését adná, akkor Szlovákia kérdése „bizonyos autonóm” kereteken nyugvó bekebelezéssel békésen elintéződhetne. A katonai attasé szerint Szlovákiát autonómia adásával Magyarország-hoz csatolhatnák, mintául az 1868-as magyar–horvát kiegyezés alkalmazásával. Az ehhez hasonló jelentéseket a magyar vezetés egy része mindig szívesen fogadta, mivel így revíziós igényeiket látták kivitelezhetőnek. Szlovákia bekebelezésének tervét a magyar külpolitika ekkor még nem adta fel teljesen, ezért a Szlovákiában terjedő németellenességet arra próbálta felhasználni, hogy Magyarország irányába terelje az ottani lakosság érzelmeit. Másrészről a magyar külpolitika a németeket próbálta meggyőzni arról, hogy az önállóságában életképtelen Szlovákia magyar uralom alá kerülése a németek számára is hasznosabb. E politika hibáira a pozsonyi attasé akarta felhívni főnökei figyelmét. Szerinte Szlovákia erőszakos megszállása könnyű feladat, de az akció vérontással járna; sok felvidéki magyar mártírt teremtene. Megítélése szerint a Hlinka Gárda és a szlovák lakosság makacs ellenállása miatt beláthatatlan ideig ostromállapot alakulhatna ki az egész elfoglalt területen.³⁹ Ugyanabban az időben Szlovákiában magyar röpcédulák és falragaszok jelentek meg, amikben a következő jelenet volt: Hitler tankok, ágyúk és más fegyverek, míg vele szemben Horthy búzacsákók és kenyerek közt volt ábrázolva, a következő szlovák nyelvű felirattal: „Szlovákok, válasszatok!” A szlovákok nagy többsége nem akart Magyarországhoz csatlakozni, és csak egy elenyésző kisebbség szimpatizált ezzel az iránnyal.

1940 januárjának második felében a szlovák kormány a két ország közötti viszony javítására tett lépéseket. Erről a pozsonyi magyar követ január 16-i jelentésében a következőképpen számolt be: szabadsága alatt Ján Spišiak budapesti szlovák követtel folytatott beszélgetést Budapesten, s az volt a benyomása, hogy a szlovákok megelégtették az addigi helyzetet, és javítani kívántak rajta. Beszámolt arról is, hogy miután visszatért Pozsonyba, a megbízólevele átadásakor mondott beszéde kedvező visszhangra talált a szlovák sajtóban, amit ő közeledésként értékelt. De más pozitív élmények is érték Szlovákiában: a Vojtech Tuka miniszterelnök rektorra avatásakor tartott ünnepségen tüntetően barátságos fogadtatásban volt része, a külügyminiszter, Durčansky kivételével, „aki lógó fejvel járkált egész idő alatt”.⁴⁰ Durčansky a németektől függetlenebb szlovák külpolitika kialakítására törekedett, berlini tárgyalásai alatt azonban a németek éreztették vele, hogy erre nincs lehetőség – magyarázta a magyar követ Durčansky levertségét. Az ünnepség alkalmával Mach is beszélgetésbe elegyedett vele, sőt a felesége arra utalt, hogy férje volt az első, aki a szlovák–magyar közeledést támogatta. Mach kifejtette, hogy akkor jutott lelki válságba a magyarokkal kapcsolatban, amikor a magyar légierő szétbombázta az iglói repteret,⁴¹ és ezzel még dicsekedtek is a magyar sajtóban. A magyar követ a nagy barátkozási hullámot a németek hatására vezette vissza: nekik áll érdekükben a szlovák–magyar barátságos viszony, mivel zavartalan nyugalmat szeretnének Kelet-Európában. A németek közbelépésével magyarázta azt is, hogy enyhültek a szlovák sajtó és rádió magyarelleses támadásai. Mindezt az is alátámasztotta, hogy a pozsonyi német követ elmondta neki: beszélt Durčansky külügyminiszterrel, sőt felelősségre is vonta egy nagyképű cikke miatt, amelyben átrajzolta Közép-Európa térképét, és Szlovákia határait kitolta Magyarország rovására. Durčansky azzal

³⁹ MOL KÜM K-63. 460. cs. 31/23/1940. A pozsonyi katonai attasé jelentése a M. Kir. Honvéd Vezérkar Főnökének, 1940. február 8.

⁴⁰ MOL KÜM K-63. 459. cs. 15. pol./1940. 1940. január 16.

⁴¹ Az iglói repülőtér bombázására 1939. március 24-én került sor a szlovák magyar „Kis Háború” keretében.

mentegetőzött, hogy éppen egy magyar atrocitásokról szóló jelentést kapott, és ennek hatása alatt állt, de amikor számon kérték, megígérte a német követnek, hogy többet ilyen nem fog előfordulni. Szabó elképzelhetőnek tartotta, hogy a szlovákok mesterségesen keltették ezt a hangulatot, hogy a németeket bizalmatlanná tegyék a magyarokkal szemben. A magyar követ azt ajánlotta kormányának, hogy tartózkodással nézze a szlovák közeledési szándékot, és magatartását gyakorlati lépéseiktől tegye függővé.

1940. április elején Esterházy elküldte Tuka miniszterelnöknek a Magyar Párt Elnöki Tanácsa előtt tartott beszéde leiratát, azzal a céllal, hogy felhívja a szlovák kormány figyelmét a szlovákiai magyarság helyzetére. „Mi, szlovákiai magyarok nem kívánunk semmi egyebet, mint hogy az itt élő összes nemzetiségekkel barátságosan együttéljünk.”⁴² Beszédében kifejtette: 1939 óta nem szólalt meg a szlovákiai magyarság ügyében. Azért hallgatott, mert a sérelmek emlegetésével nem akarta tovább élezni a feszült helyzetet, de panaszaik azért voltak: „érezzük lépten-nyomon a hatóságoknak bennünket elnyomó intézkedéseit, de ez nem jelenti azt, hogy a napisajtóban most újabban majdnem naponta megjelenő magyarellenes támadásokat nem tudnánk megválaszolni úgy, hogy a magyarságot ért támadásokat és az abban foglalt állításokat gyökerükben meg nem döntenénk”.⁴³ Azt kéri a szlovák illetékesektől, hagyják békében és nyugodtan élni a szlovákiai magyarságot. „Helyes úton jár úgy a szlovák kormány, mint a magyar kormány, amikor államközi tárgyalások keretében egymást kölcsönösen segíteni akarják, és épp ezért nem bírom megérteni, milyen célt szolgál az olyan szlovák magatartás, mely akkor, mikor ezen tárgyalások folynak, állandó túszúrással illeti a szlovákiai magyarságot, de ugyanakkor meg szeretné szűrni Magyarországot.”⁴⁴ Ha sikerülne megegyezni, abból mindkét nemzetnek és azok kisebbségeinek is csak haszna lehetne. Pártja nevében elvárja a szlovák kormánytól, hogy jogos panaszait orvosolják.

1940. április 22-én Pozsonyban magyarellenes tüntetések voltak; az utcákon röpcédulákat osztogattak, amelyek azt követelték, hogy pusztítsák el a szlovákiai magyarokat. Április 24-én Nyitrán fejszével távolították el a magyar feliratú táblákat, és inzultáltak az utcán sétáló magyarokat. Április 27-én Késmárkon tüntettek a magyarok ellen, és magyargyalázó rajzokat terjesztettek. Május 1-jén Lőcsén és Nyitrán ismétlődtek meg a magyarellenes támadások, a résztvevők közül sokan a Hlinka Gárda tagjai voltak. A felvonuló tömeg plakátokat ragasztott ki a következő szöveggel: „Váctól Miskolcig–Poprádig minden a mienk! Ázsia a tietek, ez a föld a mienk! Fogjatok puskát és sisakot a hazug magyarok ellen! Szlovenszkó a szlovákoknak, Ázsia a magyaroknak! Szedjétek össze a felhalmozott rongyaitokat, és menjetek Ázsiába! Azonnal mindent vissza akarunk!”⁴⁵ Esterházy a következőképpen kommentálta az eseményeket: „Semmi esetre sem lehet hivatása a Hlinka Gárdának az, hogy tagjai éjszaka köveket dobáljanak gyanútlanul alvó emberek ablakába, magyarul beszélőket inzultáljanak, cégtáblákat leverjének, meg hasonlókat kövessenek el.”⁴⁶ Reményét fejezte ki, hogy ezek a tünetek csak átmenetiek, és a józan belátás politikája érvényesül majd, mely az „Élni és élni hagyni” elvén nyugszik.

A magyarellenes hangulat szítása tovább rontotta a szlovákiai helyzetet. Sztójay Döme berlini magyar követ kénytelen volt tiltakozni Ernst Woermann német külügyi államtitkárnál a német és a szlovák sajtó magyarellenes támadásai miatt. A magyarellenes hangulatot

⁴² MOL KÜM K-63. 459. cs. 2609/1940. 1940. április 6. Esterházy beszéde.

⁴³ Uo.

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ MOL KÜM K-63. 460. cs. 15178/1940. 1940. május 18.

⁴⁶ MOL KÜM K-63. 459. cs. Esterházy beszéde a szlovák képviselőházban, 1940. május 7.

a szlovák kormány egyes tagjai szítják, mondta Woermann-nak. A magyar kormány a jószomszédi viszony fenntartásában érdekelt, ezt tanúsítja az is, hogy a magyar sajtó nem reagált a szlovák támadásokra, és passzív magatartást tanúsított. Korábban a berlini szlovák követ járt nála, jegyezte meg Woermann, és éppen az ellenkezőjét taglalta a magyarokkal kapcsolatosan. Arra hívta fel a magyar követ figyelmét, hogy Szlovákia még serdülő ifjúkorát éli, ezért ők mint szülők igyekeznek nevelő hatást gyakorolni rá. A magyar követ erre azt válaszolta, „hogya ők a szülők, akkor annál is inkább tőlük kell elvárunk, hogy rendreutasítsák, ha neveletlenségében ezeréves nagyszülőire öltögeti a nyelvét”.⁴⁷ Woermann megígérte, hogy közbenjár a szlovák kormánynál a magyarelles kirohanások leállítására érdekében, de hozzátette, hogy ezt csak nagyon óvatosan teheti, mert Szlovákia nagyon érzékeny minden olyan kérdésben, aminek köze van a szuverenitásához.

1940. április 30-án a magyar országgyűlés felsőházában Szüllő Géza⁴⁸ éles hangú beszédet mondott Szlovákia magyarelles magatartásáról. A pozsonyi magyar követ a magyar külügyminiszterhez küldött jelentésében megemlítette, hogy Szüllő Géza beszéde erős idegességet váltott ki szlovák kormánykörökben. A „diplomácia nyelvén” ő mint a magyar állam képviselője a következő leckét kapta a szlovák vezetéstől: 1940. április 30-ára a szlovák külügyminisztérium protokollal díszelőadást hirdettek a Pozsonyi Színházba, és jelezték, hogy azon Tiso és a Szlovákiában akkreditált diplomáciai kar is részt vesz. A magyar követ a színházba érkezése után látta csak, hogy a magyar követség és a többi diplomáciai kar részéről sincsenek jelen a meghívottak. A magyar követnek nem volt tudomása Szüllő Géza beszédéről, ezért vett részt az előadáson. Időközben a német követ és Durčansky kíséretében megjelent Tiso, de őt nem üdvözölték a páholyában. A magyar követ kényelmetlenül érezte a helyzetet, így az első szünet végén visszahúzódtott páholyába, majd a második szünet elején távozott. A követ számára nyilvánvalóvá vált, hogy a szlovák vezetés a német követ elnöki páholyban való jelenlétével a szlovák–német viszony intimitását akarta demonstrálni, ugyanazon a napon, amikor Budapesten éles kritika hangzott el róluk. Másnap a pozsonyi magyar követ szóvá tette a német követnek, milyen kínos helyzetbe hozták őt, mire az azt válaszolta, hogy az elnök meghívása elől nem térhetett ki, a diplomáciai kar többi tagját pedig vagy meg se hívták, vagy későn kaptak értesítést, így már nem tudtak elmenni.

Szüllő beszédére válaszul 1940. május 1-jén Durčansky beszédet mondott Pozsonyban, amelyben éles kirohanást intézett Magyarország ellen. Szidta a „grófokat”, és őket állította be a két ország közti megegyezés legfőbb akadályának: „... nem a szlovák kormány hibája, hogy ott délen oly magas lovon ülnek, hogy oly magasról beszélnek a szlovákokhoz és intézik hozzá üzeneteiket, hogy a lovas nem lát le a földre. És ha a lovas nem néz lova lába elé, nem juthat tudatára, hogy az megbotolhat, és ő leeshet róla. És az sem a szlovák kormány hibája, hogy a szlovák ember nem képes megérteni, hogy beszélhetnek délre tőlük testvériségről, ha olyan tapasztalatai vannak, hogy a felénk forduló arc nagyon hasonlít Káin ábrázatához. Biztosítunk azonban mindenkit arról, hogy mi nem fogjuk Ábel szerepét játszani.”⁴⁹ A továbbiakban kifejtette, hogy a szlovákok békét akarnak. Szlovákiában olyan ál-

⁴⁷ MOL KÜM K-63. 460. cs. 97. pol./1940. 1940. április 8. A pozsonyi magyar követség jelentése a magyar külügyminiszternek.

⁴⁸ Szüllő Géza (1872–1957): csehszlovákiai magyar politikus, jogász. 1920-ban a felvidéki magyarság Országos Keresztényszocialista Pártjának egyik alapítója, 1925–1932 között elnöke, országgyűlési képviselő a prágai parlamentben. A bécsi döntés után a magyar felsőház tagja (1938–1944), 1945 után a politikától visszavonulva Magyarországon élt.

⁴⁹ MOL KÜM K-63. 459. cs. 120. pol./1940. jelentés és melléklete. 1940. május 7.

lamot kívánnak létrehozni, amelyben valamennyi szlovák, akiknek 45 százaléka idegen országokban él, meleg otthonra talál. Jozef Kirschbaum, a Hlinka-párt főtitkára Pozsonyban megbízható fültanúk szerint a következőket mondta: „vegye tudomásul mindenki, aki a szlovákokat fenyegetni akarná, hogy büszkén és önérzetesen állnak itt, hogy a fegyverekhez nyúljanak bármikor földjük védelmére.”⁵⁰ Ugyanezen a gyűlésen a revízió gondolatát is megemlítette. „Nem akarják az európai konfliktust megoldani, de joguk van tulajdonukat követelni és védeni.”

Szüllő Géza interpellációjára a szlovák parlamentben Konštantín Čulen szlovák képviselő is reflektált. Beszédében hivatkozott arra, hogy „a magyarok a szlávoktól vették kultúrájukat, és ha a tótok nem lettek volna annyira puhák, Petőfi sem ilyen néven írt volna”. Kijelentette, hogy a magyar néppel nincs bajuk, csak az arisztokraták és a plutokraták ellen lépnének fel. Ezt a következőképpen képzelte: a Magyarországhoz csatolt területeken élő szlovákokkal együtt felszabadítják az elnyomott magyar parasztságot, és a szlováklakta vidékeket visszacsatolják. A pozsonyi magyar követnek az volt a benyomása, hogy a német vezetés ez ügyben kímélni akarta a szlovákok önérzetét, és nyíltan nem akarták megszidni őket megnyilvánulásaiért. Felhívta kormányra figyelmét, hogy Szlovákia megbüntetésére nem indítható magyar akció a németek jóváhagyása nélkül, ha ezt nem vennék figyelembe, akkor alkalmat adhatnának a birodalomnak arra, hogy megtámadja Magyarországot.

1940. május 1-jén Esterházy, látva a Szüllő Géza megnyilatkozása miatt elmérgesedett viszonyt, beszédet mondott a szlovák képviselőházban, amelyben reflektált az őt ért támadásra is, hogy túl sokat jár Budapestre. Valóban rendszeresen megfordult Magyarországon, és találkozott a magyar miniszterelnökkel és a külügyminiszterrel is. „Akkor járok, amikor úgy érzem, hogy valami bajon segíteni kell.”⁵¹ Esterházy elmondta, hogy nem nagypolitikai kérdésekről beszélt Budapesten és nem is arról, hogy miképpen fog a háború után Európa térképe átalakulni, hanem a magyarországi szlovák vasutasok és köztisztviselők érdekében lépett fel, amire írásbeli bizonyítékot is tudna adni. Fellépése eredményeként több szlovák nemzetiségű vasutast visszahelyeztek állásába a magyar hatóságok. A magyaroknak és a szlovákoknak azt kell keresniük a másokban, ami összehozza őket, és nem azt, ami a két nemzetet eltávolítja egymástól – hangsúlyozta Esterházy. Ő maga, elveihez híven, a bécsi döntés után a Magyarországra került szlovákok sérelmeit igyekezett orvosolni. S nem azért nyújtott segítséget, mert ebből politikai tőkét akart kovácsolni, hanem a szlovákok iránt érzett őszinte barátság és az igazságérzet miatt.

1940. május közepén Magyarország és Szlovákia között ismét romlott a helyzet, sőt odáig fajult, hogy mindkét országban több korosztályt katonai szolgálatra hívtak be, és a határok közelében riadóztatták a helyőrségeket. Berlin azonnal közbeavatkozott, és a feleket leszerelésre utasította. Mindkét állam a másokra mutogatott: azért mozgósított és mobilizálta hadseregét, mert a másik is azt tette. Szlovákiában az a hír terjedt, hogy Magyarország támadni fog. Korábban is voltak efféle híresztelések, de most futótűzként terjedt végig egész Szlovákián, hogy hamarosan nagy változások várhatók. Még az is fölvetődött, hogy Szlovákia német vagy orosz protektorátussá alakul: az orosz terjeszkedést a magyarok nem tudnák megállítani, átadnák Kárpátalját, és onnan már csak egy lépés lenne, hogy Szlovákia keleti részei vagy épp egésze a Szovjetunióhoz csatlakozzon. A hírek onnan indultak ki, hogy Besszarábia területét ebben az időszakban adták át az oroszoknak.⁵²

⁵⁰ Uo.

⁵¹ MOL KÜM K-63. 459. cs. 1940. május 7. Esterházy beszéde a szlovák képviselőházban.

⁵² Lipták, Lubomír: *Maďarsko v politike Slovenského štátu v rokoch 1939–43*. Historický časopis, 15. évfolyam (1967) 1. sz. 9.

1940 júliusában Ujfalussy Béla magyar miniszteri tanácsos Kelet-Szlovákiában töltötte szabadságát. Ott szerzett benyomásairól a magyar külügyminisztérium illetékes osztályához jutatta el feljegyzését. Úgy látta, a szlovákiai magyar kisebbséggel szemben tanúsított ellenséges magatartás enyhült, néhány atrocitás ugyan előfordul, de azokat főleg fiatalok követik el, az idősebb generációk nem vesznek részt ezekben. Szerinte Szlovákia keleti részén szívesen vennék a magyarok bevonulását. „Kelet-Szlovákiában az idősebb szlovákok még ma is a hungarizmus gondolkörében élnek, az ellentéteket csupán a fiatalok szítják, kik a húszéves cseh uralom alatt idegen pedagógusok uszító befolyása alatt a magyarságban nemzetiségeket elnyomó, feudális, a mai kor szociális követelményeit meg nem értő nemzetet látnak.”⁵³ Beszámolója végén megemlítette: kötelességének érzi számtalan magyar és több szlovák személyiség kérelmét tolmácsolni, hogy a magyar kormány az elkövetkező béketárgyalások alkalmával a „szlovák Felvidéknek” az anyaországhoz, tehát Magyarországhoz való csatlakozását hathatósan szorgalmazza. Az ilyen és ehhez hasonló jelentéseket a magyar vezetés mindig szívesen vette, hisz a területi igények jogosságának alátámasztását látta bennük. A szlovák kormány is revíziós eszméket ápolt. 1940. július 28-án a szlovák politikusok vendéglátogatást tettek Hitler kancellárnál Salzburgban. Átadtak neki egy térképekkel illusztrált memorandumot, amely a magyarországi szlovák kisebbség helyzetét tárgyalta, s elmagyarosodásuk tüneteit a magyarországi német kisebbségekre vonatkozó adatokkal egészítette ki. A memorandum hat zárt területet emelt ki: 1. Verebély-Surány, 2. Losonc, 3. Jolsva, 4. Kassa, 5. a Sátoraljajúhelytől északra fekvő terület, 6. az egész szobranci kerület. A memorandum utószava hangsúlyozta, hogy a békét csak az etnikai elv alapján megállapított igazságos határok biztosíthatják Közép-Európában. Szlovákia ezen elv megvalósítására törekedve célját úgy szándékozik elérni, hogy a szlovák anyaországhoz csatolná a külföldre szakadt területeken élő szlovákokat. Azokban az országrészekben, ahol a lakosság túlzottan vegyes etnikumú, lakosságcserét eszközölnének Magyarország és Szlovákia között. A szlovák kormány szerint a Magyarországon élő szlovákok száma túl magas ahhoz, hogy a Szlovák Köztársaság le tudjon rólok mondani, ezért kénytelen a revízió útjára lépni.⁵⁴ Hitler a tárgyalások során megerősítette, hogy Szlovákia szabad és szuverén állam, területi revíziót azonban nem ígért, de nem is vetette el: a háború utáni rendezésre hagyta. A szlovák vezetés ezt kisebb győzelemként fogta fel, amelyet propagandájuk igyekezett is alaposan kihasználni. Tuka július 30-án idézte Ribbentrop kijelentését, miszerint „a szlovákok a Führer szívügye”. A pozsonyi magyar követ megbízható értesülésekre hivatkozva azt jelentette a magyar kormánynak, hogy a háború befejezése után a szlovákok előállhatnak bizonyos területi igényekkel: Kassa, Surány és Komját környékén népszavazást kérnének a németektől.

Szabó felkereste Pozsonyban az ottani német követet, akinél a szlovák területi igényekkel kapcsolatos német álláspont felől tájékozódott. A pozsonyi német követ azt a választ adta, hogy Salzburgban a Führer nem tárgyalt a szlovák vezetéssel területi kérdésekről. Ezzel szemben Tuka azt sugallta a magyar követnek, hogy a Hitlerrel folytatott tárgyalások alatt felvetett szlovák területi igények kielégítésére német részről hajlandóság mutatkozott, cserébe Magyarország Erdélyben kapna kárpótlást. A szlovák sajtó is hasonló hangnemben beszélt: „Nem kételkedünk abban, hogy a Románia, Bulgária és Magyarország közötti tárgyalások befejezése után végre sor fog kerülni a szlovák–magyar határok igazságos rendezésére is.”⁵⁵ Mach a *Grenzbote* 1940. augusztus 13-i számában „Salzburg után” címmel írt

⁵³ MOL KÜM K-63. 459. cs. 1940. július 20. Ujfalussy Béla napi jelentése kelet-szlovákiai utazásáról.

⁵⁴ MOL KÜM K-63. 459. cs. 163. pol./1940. 1940. július 29.

⁵⁵ Slovenská Politika, 1940. augusztus 1.

vezércikket, amelyben azt állította, hogy a szlovák–magyar kérdésben Salzburg reményt ad a szlovákoknak jogos követelése teljesítésére. Az egyik horvát lapnak adott interjújában pedig úgy nyilatkozott, hogy amennyiben Szlovákia kívánságairól és követeléseiről van szó, minden vonatkozásban meg van elégedve. A *Slovenská Sloboda* augusztus 20-i száma a vitatott területeken megtartott népszavazás mellett foglalt állást: „A szlovákok bíznak a jobb holnapban. A népszavazás a legjobb bírója a vitás kérdéseknek.” A cikk azt fejtette, hogy az idegen uralom alatt lévő szlovákok helyzete tűrhetetlen, és a bécsi döntés puska-lövés nélkül a rabszolgasorba vetette vissza őket, ahová pedig egyetlen tisztességes ember sem kívánta volna őket. „Minket, szlovákokat a múlt már sok szenvedésre tanított. Örök ellenségünk kiváló kiképzésben részesített ez irányban” – írta a lap, hangoztatva, hogy a jobb sors hamarosan eljőhet testvéreik számára. A német vezetés 1940-ben többször is kifejtette a szlovák vezetésnek, hogy a határok revíziója nem kívánatos, mivel láncreakciót eredményezne, minden ország módosítani szeretné a határait, és „senki sem látná ennek a végét”.⁵⁶

A hivatalos szlovák–magyar kapcsolatok a salzburgi tárgyalások után nyugodtabbá váltak. Ennek oka az volt, hogy Szlovákia helyzete a Hitler által szabályozott Európában stabilizálódott, és Magyarország is Erdély kérdésével volt elfoglalva.

A második bécsi döntés, amelynek eredményeként Észak-Erdélyt Magyarországhoz csatolták, mély hatást gyakorolt a szlovák közvéleményre. Magyarország erejének és politikai súlyának növekedését látták benne, ugyanakkor a szlovák propaganda kudarcát is, amely mindeddig azt bizonygatta, hogy Szlovákia visszakaphat bizonyos szlováklakta területeket. A berlini szlovák követ feladatul kapta, hogy a német vezetést minden alkalommal emlékeztesse a szlovák igényekre. De a szlovák kormány nem érte be ennyivel. 1940. augusztus 16-án Tuka és Mach ismertette Esterházy Jánossal a szlovák követeléseket – mintegy 2500 négyzetkilométernyi területre tartottak igényt,⁵⁷ körülbelül 140 000 lakossal⁵⁸ –, s arra kérték, hozza a magyar miniszterelnök tudomására a két vezető szlovák politikussal folytatott beszélgetés során szerzett értesülést. 1940. szeptember 1-jén Tuka Varga József magyar iparügyi miniszter előtt hangoztatta Szlovákia területi követeléseit. Arra kérte a minisztert, legyen szószólója Budapesten annak, hogy a magyar fél a kérdést komolyan vegye. „Oka van állítani, hogy a kérdés megoldása előbb-utóbb be fog következni, ezért szerencsés gesztus volna magyar részről, ha önszántukból fognának mielőbb neki a rendezésnek, aminek hiánya lehetetlenné teszi és egyre jobban elmérgesíti a viszonyt közöttük, megvalósítása viszont a legszorosabb barátság alapja lehetne a két ország között.”⁵⁹ Varga igyekezett kitérni a kérdés taglalása elől. Annyit említett csak saját, nem hivatalos véleményként, hogy szerinte a magyarok részéről a Surány körüli részek jöhetnének szóba, de hangsúlyozta, hogy a magyar miniszterelnök már nem híve a területek csereberélésének. Tuka kijelentette, hogy a szlovák kormány területi igényeit hivatalosan is kérni fogja a magyar kormánytól. Az említett ügyben Szabó pozsonyi magyar követ is beszélgetést folytatott egy pozsonyi olasz diplomatával, aki elmondta neki: ha Ciano külügyminiszter megtudja, hogy az 1938. november 2-i döntőbírósi határozaton szlovák részről változtatni akarnak,

⁵⁶ ADAP, D, XII. kötet, 406. sz. dokumentum, 640.

⁵⁷ Kassa, Surány, Pozsony körüli területeket értettek ez alatt.

⁵⁸ A német győzelem utáni béketárgyalás alkalmával a szlovákok mintegy 3606 négyzetkilométernyi, főleg a Kassa és Surány környéki területeket akartak visszaszerezni 353 032 lakossal, akikből (a szlovák álláspont szerint) 209 186 szlovák, 100 504 fő magyar, a maradék pedig német, ukrán és más nemzetiségű lett volna. Lipták: *Madarsko v politike Slovenského štátu ...*, 12.

⁵⁹ MOL KÜM K-63. 459. d. 193. pol./1940. 1940. szeptember 4.

az őt és kormányát is „erős indulatba fogja hozni”. Tuka a németeknek is kifejtette területi elképzeléseit, amelyeket a második bécsi döntés keretében, illetve Európa „új rendszerének” kialakításakor látott megvalósíthatónak.⁶⁰ A szlovák sajtó a második bécsi döntés eredményeit ekképpen kommentálta: Szlovákia a második bécsi döntésemint megfigyelő vett részt, mivel Erdély nyugati és északi részével 17 000 szlovák került Magyarországhoz. „Ha már nem sikerült Szlovákia déli határainak revízióját elérnünk, legalább ugyanolyan jogokat biztosíthatunk volna a magyarországi szlovák népcsoport számára, mint amilyenekkel a németek rendelkeznek majd a jövőben.”⁶¹ Mach pedig a következőket mondta az iparosok és kereskedők Pozsonyban tartott gyűlésén: „Mi, szlovákok győztünk, mert az volt a küzdelmünk jelszava, hogy nem akarunk mást, csak ami a miénk. Ezt akarjuk odahaza és a két szomszéd közötti rendezésnél is. Ezt akarjuk minden szlovák számára, aki nem él a szlovák államban. [...] A szlovákoknak Magyarországon ugyanazon jogaik kell hogy legyenek és ugyanazon lehetőségeik a szabad fejlődésre, mint amilyeneket a Führer akarata értelmében valamennyi idegen államban élő népcsoportnak biztosítottak. Hitler Adolf akaratának Közép-Európában parancsnak kell lennie, mert ez közös érdeke valamennyinek.”⁶² Szabó György pozsonyi magyar követ az eseményeket elemezve arra a következtetésre jutott, hogy a szlovák vezetőknek a németek azt tanácsolták, közvetlenül tárgyaljanak a magyarokkal. Feltevését alátámasztani látszik, hogy miután a magyar kormány elzárkózott a hivatalos tárgyalásoktól, a szlovák diplomácia egyelőre levette a kérdést a napirendről; a szlovák sajtó és a hivatalos nyilatkozatok is kerülték a területi igények hangoztatását, ehelyett a magyarországi szlovák kisebbség helyzetének rendezését ítélték elkerülhetetlenül fontosnak.

1940. szeptember 27-én Mach magához kérte Esterházyt. A magyarországi szlovákság romló helyzetét vázolta fel előtte: naponta kap leveleket olyan szlovákoktól, akik állami vállalatnál vagy a közigazgatásban helyezkedtek el az elcsatolt területeken, s leveleikben azt kérik, hogy vegyék őket át Szlovákiába, mert nem bírják Magyarországon a sok megaláztatást, melyeknek napról napra ki vannak téve. Főleg az alsóbb hatóságok túlkapasai sújtották őket. A szlovák közvéleményt irritálta, hogy a magyarországi szlovákságnak nem voltak biztosítva a jogai, s a szlovák kormánynak nagyon nehéz volt az ifjúságot kordában tartani, nehogy valamilyen országos magyarelles tüntetés robbanjon ki. Megfenyegette Esterházyt: ha nem születik pozitív megállapodás a kérdésben, akkor a legszigorúbb intézkedéseket fogja hozni a szlovákiai magyarok ellen, és a Magyar Párt működését sem fogják tűrni. Konkrét kérései is voltak a magyar kormányhoz, amelyeket Esterházynak kellett tolmácsolnia – engedélyezzék Magyarországon egy szlovák kultúregyesület működését, tegyék lehetővé, hogy politikai pártba tömörülhessenek, biztosítsák a szlovák iskolák fenntartásának lehetőségét. Ha a kívánságait teljesítik, azonnal regisztrálják a magyar pártot és engedélyezik működését, de más magyar kívánságokat is teljesítenek; „... minél jobban nyomják a magyarországi szlovákokat – mondta Mach Esterházynak –, annál biztosabb és eredményesebb lesz az ő revíziós propagandájuknak az eredménye, de hogy erre mikor fog sor kerülni, azt nem lehet tudni, és ezért szeretnék a magyarországi szlovákok helyzetét meg-

⁶⁰ *Documents on German Foreign Policy 1918–45.* (a továbbiakban: DGFP), London, 1961. Series D. Volume XI. 37. dokumentum. 46–47.

⁶¹ *Miért fizessenek kizárólag Magyarország volt kisebbségei?* Slovenská Pravda, 1940. szeptember 10. 3.

⁶² Grenzboten, 1940. szeptember 10.

könnyíteni.”⁶³ Esterházy felhívta a magyar kormány figyelmét: a szlovákiai magyarság helyzete olyan sanyarú, hogy egy ilyen szlovák nyomásnak kitenni végzetes lenne. Ha a két kormánynak nem sikerül megegyeznie, akkor a Magyar Párt szétesik. Esterházy a szlovákiai magyarság jövőjével kapcsolatosan háromféle lehetőséget jósolt: 1. a németek felé fog-nak orientálódni, 2. behódolnak a szlovákoknak, 3. nyilas irányba tolódnak el. Esterházy ez utóbbit tartotta a legrosszabbnak.

Esterházy 1940. december 12-én levelet intézett Csáky István magyar külügyminiszter-hez, amelyben a magyarországi szlovákság politikai szervezkedésének lehetővé tételéért, valamint a csendőrségi és közigazgatási túlkapások erélyesebb megfékezéséért szállt síkra. Megírta, hogy megbeszéléseket folytatott Mach szlovák belügyminiszterrel a magyarországi szlovákok politikai pártjának létrehozásáról. Mach azt szerette volna elérni, hogy miután a szlovákiai magyarság politikai pártját már regisztrálták, a Magyarországon élő szlovákság is kapjon hasonló jogokat. Meg volt győződve róla, hogy a magyar politikai felső vezetés nem gördít akadályt ez elé, csak az alsóbb fokú hatóságok akadályozzák. Ha a magyarországi szlovákok politikai önszerveződését nem ismerik el, ő, Mach sem fogja tudni tartani az ígéretét, miszerint a szlovákiai magyarság a többi nemzetiséggel egyenrangú bánásmódban részesül. Arra kéri a magyar kormányt, hogy még 1940-ben, de legkésőbb 1941 elején kerítsenek sort a magyarországi szlovákok pártjának elismerésére; ez nagyon jó hatással lenne a szlovák közvéleményre, és a szlovák kormánnyal is segítene kialakítani a jószomszédi viszonyt. Tölthessen be a Magyarországon szerveződő szlovák érdekképviselő, illetve párt is olyan szerepet, mint amelyet a Magyar Párt tölt be Szlovákiában. Esterházy azt válaszolta a szlovák belügyminiszternek, hogy eddig többször is segített a szlovák kormánynak a magyarországi szlovákság ügyében, de most van egy feltétele. A magyarországi szlovákok érdekképviselőtének tevékenysége főleg kulturális és szociális munkára szorítkozzon, és ne hangoztassanak irredenta szövegeket, ellenkező esetben ő nem hajlandó egy lépést sem tenni értük.⁶⁴

Esterházy Csákyhoz intézett levelében arról is beszámolt: szóvá tette Machnak, hogy a *Slovenská Jednota*⁶⁵ a magyar kormány ellenében több cikket is írt, amire a magyar vezetés nem reagált. Ha ő tenné ugyanezt a Szlovákiában megjelenő magyar újságokban, „mindnyájan koncentrációs táborban üdülénk”.⁶⁶ Rámutatott arra is, hogy a pozsonyi rádió állandóan hecceli a magyarországi szlovákokat, és a visszacsatolás reményével kecsgeti őket. Az egyik ilyen adás egy komáromi szlovák kislány szájába adta azt a kívánságot, hogy a külföldön élő szlovákok kéri az Úristent, Tiso legyen a szlovákok elnöke.⁶⁷ Mivel ezeket a támadásokat a magyar vezetés erősen sérelmezte, Esterházy Machtól garanciát kért arra, hogy a magyarellenes uszítás abbamarad. Mach megígérte, a maga részéről hajlandó megfékezni a szlovák rádió támadásait, de visszavágásként kifejtette, hogy a magyar rádió is tűzött már programjába olyan szlovák adásokat, amelyek viszont Szlovákiának okoztak kellemetlenséget. Fencsik Jenő budapesti képviselő parlamenti beszédére hivatkozott, amelyet szlovák nyelven adott le a magyar rádió, s amelyben a képviselő azt fejtette ki, hogy Kárpátalja határát ki kell tolni a „csorbai vízvázalstóig”. Ha egy magyarországi parla-

⁶³ MOL KÜM K-63. 459. cs. Esterházy János feljegyzése Mach-hal való beszélgetéséről, 1940. szeptember 27.

⁶⁴ MOL KÜM K-64. 65/5. tétel. 89. cs. Esterházy levele Csáky Istvánnak, 1940. december 12.

⁶⁵ Érsekújváron megjelenő szlovák nyelvű hetilap.

⁶⁶ MOL KÜM K-64. 65/5. tétel. 89. cs Esterházy levele Csáky Istvánnak, 1940. december 12.

⁶⁷ SNA Ministerstvo Zahraničnych Vecí (Külügyminisztérium, a továbbiakban: MZV) 187. d. 1940. október 14.

menti képviselő ilyen tartalmú beszédet mond, jegyezte meg erre Esterházy, az nem eshet olyan súlyosan a latba, mint amikor a szlovák külügyminiszter állandó helyettese, Štefan Polyák levelet küld, amelyben a bécsi döntéssel Magyarországhoz visszacsatolt szlováklakta területek visszaadását követeli. Esterházy minősíthetetlennek nevezte Polyák tevékenységét, majd hozzátette: „Megmondtam neki, hogy Magyarország a legteljesebb mértékben híve a tengelypolitikának, és hogy mi már előbb csináltunk német-politikát, mint ők, tehát ne higgyék azt, hogy a német barátságra hivatkozva fogják örökké büntetlenül nyelvüket öltögetni Magyarország felé. Készakarva mondom, hogy nyelvöltögetés, mert hiszen tisztában kell neki lenni azzal, hogy Magyarország Szlovákiától nem fél. Szálljanak le tehát a magas lóról, álljanak reális alapokra, és akkor hiszem azt, hogy a magyarországi szlovákság helyzete kellemesebb és nyugodtabb lesz.”⁶⁸

Esterházy levele második részében arra kérte Csákyt, hasson oda, hogy minél előbb engedélyezzék a magyarországi szlovákság politikai szervezkedését. Kifejtette, azért kéri Csáky személyes segítségét, mert tudja, hogy Magyarországon mindenki alakíthat pártot, és azok mindaddig működhetnek, míg a törvénnyel nem kerülnek összeütközésbe, de „... akár Nagysurány vagy Tótmegyer vidékén egy szlovák párt kezdene működni, úgy kezdve a csendőrön és végezve a szolgabíron, mindenki a párt szervezői ellen hajszát indítana.”⁶⁹ Ezért azt javasolta, hogy a magyarországi szlovákság vezetőit hívják meg a magyar miniszterelnökhöz, s ott adják tudtukra, hogy a pártalapítás és a párt működésének feltétele a lojalitás Magyarországhoz. Ha ezt a feltételt megszegnék, az maga után vonná a párt felosztatását. Mindaddig viszont, kérte Esterházy Csáky külügyminisztert, amíg a szlovákok pártja nem képvisel irredenta politikát, hasson oda, hogy az alsóbb magyar végrehajtó hatóság részéről ne legyenek kitéve atrocitásoknak. Esterházy leírt egy olyan megtörtént esetet Kassa környékéről, amikor a csendőrök a szlovák iskolából elkoboztatták azokat a szlovák nyelvű tankönyveket, melyeket a magyar kormány utasítására használtak az ottani szlovák iskolában.⁷⁰ Esterházy rengeteg hasonló esetről tudott, ezért kérte Csáky személyes segítségét a magyarországi szlovákok pártalapításával kapcsolatban: „... egy ilyen csendőr, jegyző vagy szolgabíró, aki a saját orránál tovább nem lát, nem veszi észre azt, hogy ilyen magatartással milyen veszélybe sodorhatja az országot. Nekem pedig, aki itt vagyok Pozsonyban, minden hajszálam az égnek áll, mert attól félek, hogy egy szép napon arra fogunk ébredni, hogy a szlovák jogokat kénytelenek leszünk megadni, de akkor nyomás alatt fogunk cselekedni, ami fölöslegesen fogja növelni a szlovákok szarvát.”⁷¹ Esterházy 1940. december 20-i parlamenti felszólalásában nyilvánosan is ismertette elképzeléseit: „Méltóztassanak tudomásul venni, hogy amit én itten, a szlovák parlamentben a szlovákiai magyarság részére kívánok [...], ugyanaz jár a magyarországi szlovákoknak is. Ezt az én kijelentésemet [...] bármikor fel is használhatják a magyarországi szlovákok érdekében.”⁷²

1940-ben Szlovákia csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez, amit a szlovák kormány úgy állított be saját közvéleménye előtt, mintha egyenlő jogú társnak vették volna fel őket a vezető nagyhatalmak, s hogy ezáltal Szlovákia önállósága és fennmaradása is biztosítva van. A szlovák sajtóban ezután olyan cikkek jelentek meg, amelyek azt sugallták, hogy a szlovákoknak – jövőjük biztosítása érdekében – államukat nemzetiszocialista alapon kell átépíteniük. A pozsonyi magyar követ értesülései szerint Hitler Berlinben figyelmeztette

⁶⁸ MOL KÜM K-64. 65/5. tétel, 89. cs. Esterházy levele Csáky Istvánnak, 1940. december 12.

⁶⁹ Uo.

⁷⁰ Uo.

⁷¹ Uo.

⁷² A Szlovák Köztársaság parlamenti jegyzőkönyve, 1940. december 20. 57–58.

Tukát, hogy Szlovákiának, mint a birodalom védelme alatt álló államnak alkalmazkodnia kell, véget kell vetnie a papi „Wirtschaft”-nak. Tuka megjegyezte Szabó pozsonyi magyar követnek, hogy Szlovákia versenytársa volt Magyarországnak, mert országa üdvözölte először a hármass paktumot, és az ő képviselőjük jelentkezett elsőnek a csatlakozásra, de német részről értésére adták, hogy várnia kell. A magyar követ erre azt válaszolta Tukának, hogy Magyarország régi szövetségese Németországnak, amely azt „mint Kelet-Európa jelentős politikai faktorát” kellőképpen értékeli is.⁷³

A pozsonyi magyar követ 1941. március 11-i levelében felhívta kormánya figyelmét, hogy Magyarország számára politikai okokból fontossá válhat a szlovák közvélemény alakulása. Véleménye szerint, ha a háború befejeződik, a szlovák nép ismételten sorsforduló és választás elé kerülhet. Három lehetőség adódik számára: 1. nem kap beleszólást sorsa alakításába, 2. vezetőik megegyeznek a nép beleszólása nélkül, 3. előfordulhat, hogy a népszéles rétegei döntenek majd sorsukról. Szabó megjegyezte, ha a német hatalmi állás meggyengülne, Tiso hívei közül sokan a csehszlovákizmus mellett foglalnának állást, kisebb részüik Magyarország mellett voksolna. Magyarország egyelőre nincs abban a helyzetben, hogy a szlovák közvéleményt megszerezze magának, de fel kellene készülnie erre is: „Szlovákiában, különösen a magyar időkben felnőttek soraiban igen sokan őszinte barátsággal tekintenek a Szent István-i Magyarországra felé”,⁷⁴ a magyar propagandának tehát van még kire építenie. A szlovák nép hangulatát közvetett módon Magyarország felé kellene hangolniuk. Kormányának azt tanácsolta, hogy az előkészítő lépéseket azonnal tegyék meg, nehogy a helyzet változása esetleg felkészületlenül érje Magyarországot. A szlovák közvélemény megnyerésének fontosságát a pozsonyi magyar katonai attasé is hangsúlyozta: „Lényeges, hogy a magyar úri komplexum ne sértse a szlovák alacsonyabbrendűségi ösztönöket. Meggyőződésem, hogy a szlovák nép rokonszenvének megnyerése kizárólag ügyes politikán és ügyes propagandán múlik. Annál több, tehát egy közös államiságra való megnyerés [!] már csak arról való meggyőzésével érhető el, hogy ez a közösség nagyfokú nemzeti autonómiával egyetemben szociális és gazdasági, valamint a közigazgatás terén is legalább oly előnyökkel járna, mint a cseh éra alatt.”⁷⁵ A magyar katonai attasé szerint nem beszélhetnek sem egyértelmű magyargyűlöletről, sem magyarbarátságról a szlovák nép részéről, amit szerinte ki lehetne használni Magyarország javára.

Hans Elard Ludvin pozsonyi német követ a következőképpen vélekedett a szlovák–magyar kisebbségi kérdés megoldásával kapcsolatban: A háború befejeztével nagyszabású áttelepítést gondolt megvalósíthatónak, mert ha nem így történik, akkor szerinte Európa ezen részén sohasem lesz béke. Magyarországra nézve életkérdés lenne ez, ezért határait kicsit bővítette is volna újabb stratégiai és gazdasági szempontok figyelembevételével.⁷⁶ A nemzetiségi kérdés megoldását mindkét államban nagymértékben akadályozta a magyar–szlovák viszony állandó feszültsége. A magyar vezetés nem vesztette el végleg a reményt,

⁷³ MOL KÜM K-63. 459. cs. 258. pol./1940. 1940. december 6.

⁷⁴ MOL KÜM K-63. 462. cs. 29. pol./1941. A pozsonyi magyar követség jelentése Bárdossy László külügyminiszternek, 1941. március 11.

⁷⁵ MOL KÜM K-63. 462. cs. 136.888/1941. A pozsonyi magyar katonai attasé levele a M. Kir. Honvéd Vezérkar Főnökének, 1941. március 21.

⁷⁶ MOL KÜM K-63. 462. cs. 55. pol./1941. A pozsonyi magyar követség jelentése Bárdossy László magyar külügyminiszternek, 1941. május 3. Az első bécsi döntés időszakában a magyar–szlovák nyelvhatár meglehetősen élesen elkülönült egymástól, így egyszerű volt viszonylag igazságos etnikai határt húzni. A későbbi határmódosítások már inkább szlovák anyanyelvű lakosságot jutattak volna Magyarországhoz, így azt nem lett volna érdemes lényegesen módosítani. (A szerző megjegyzése.)

hogyan Szlovákia egyszer Magyarországhoz fog csatlakozni, s a szlovák vezetésben is egyre erősebb lett a nacionalista oldal, amely vissza akarta szerezni az elveszett területeket. A miniszterelnök-külgügyminiszter Tuka a pozsonyi német követnek és más német politikusoknak is előadta országá Magyarországgal szembeni területi igényeit. Ludvin megígérte, hogy a kérdéstről beszélni fog Ribbentroppal. Tuka állandóan napirenden tartotta a szlovák területi igényeket – Kassát és a határ közelében lévő, szlovákok által lakott területeket akarta visszaszerezni⁷⁷ –, s újból és újból próbálkozott a németeknél. Ribbentrop azonban közölte, hogy a kérdés nincs napirenden, rendezése csak a jövőben várható.⁷⁸ A szlovák kormány próbálkozását nyomon követhetjük a következő eset kapcsán is. Tuka szlovák miniszterelnök a magyar–szlovák határtárgyalások kapcsán Kuhl követ előtt kijelentette, hogy a szlovák kormány nem tartja időszerűnek a két állam közötti határ végleges megállapítását, mert a bécsi döntés ellen idővel beadja revíziós igényét. Sztójay Döme berlini magyar követ az esetről beszámolt Ernst von Weizsäcker német külügyi államtitkárnak, arra kérve őt, hogy a német kormány hívja fel a szlovák kormány figyelmét arra, hogy törekvések nem fognak eredménnyel járni, mivel ezzel megzavarnák a Duna-vidéki országok békéjét. Sztójay egy korábbi beszélgetésük alkalmával azt javasolta Ribbentropnak, hogy hivatalosan ne hozza szóba a szlovák–magyar határ kérdését, mert ez a magyar–német viszonyt katasztrofális irányba befolyásolná, kormányának viszont azt tanácsolta, hogy ne tekintsék komolytalannak a szlovák revíziós törekvéseket, mert a szlovákok Németországban kifejtett propagandájukkal idővel elérhetnek bizonyos eredményeket. „A tótok, amint ismeretes, mindent szolgálalkúen megtesznek, hogy megnyerjék a németek támogatását és a Führer kegyét.”⁷⁹ A berlini magyar követ véleménye szerint a szlovákok valahonnan biztatást kaphattak, ezért oly bátrak revíziós igényeik hangoztatásában. A pozsonyi magyar követ úgy vélte, a biztatást Ribbentrop egyik közvetlen munkatársától kaphatták.⁸⁰ Sztójay Döme emlékeztette a magyar vezetést, hogy a szlovákok a német–szovjet háború kitörése alkalmával azonnal csatlakoztak a német haderőhöz, hogy ezzel is bizonyítsák hűségüket, valamint biztosíthassák féltett szuverenitásukat, és érdekeiket szerezhessenek későbbi revíziós igényeik alátámasztásához. Tuka a pozsonyi magyar követnek 1941. július elején meg is említette a magyar–szlovák határ rendezetlen voltát, s tolmácsolta a szlovák kormány szándékait, miszerint „Délkelet-Európában a közelmúltban nagy területi eltolódások jöttek létre, s minthogy ugyanezen a területen a jövőben további nagy területi eltolódások lesznek, a szlovák kormány Európa e részének végleges területi rendezésénél szintén be fogja jelenteni szerény igényeit”.⁸¹ A magyar–szlovák határ végleges kijelölését ezért nem tartotta időszerűnek.

Tuka kijelentette, hogy megállapításait nem Magyarország elleni éllel tette, nem is a bécsi döntés ellen akart tiltakozni, csupán tudatni akarta szomszédjával, hogy a határ kérdése

⁷⁷ DGFP, serie D. volume XII. 424. dokumentum, 669–670. A Kassa környéki 1938-as határmegvonással kapcsolatosan lásd: Rónai András: *Térképezett történelem*. Budapest, 1993. 142–143. Érdekes adaléka ennek az esetnek még 1938-ból, hogy a város magyar többségű, a környék szlovák, de a szlovák lakosság Kassához akart tartozni akkor is, ha azt Magyarországhoz csatolják. Magyarázatul erre gazdasági érdekeiket hozták fel az ott lakók, mivel Kassára szállították eladni terményeiket.

⁷⁸ DGFP, serie D. volume XII. 406. dokumentum, 640.

⁷⁹ MOL KÜM K-63. 462. cs. 92. pol./1941. 1941. július 25.

⁸⁰ MOL KÜM K-63. 462. cs. 79. pol./1941. A pozsonyi követ jelentése Bárdossy Lászlónak, 1941. június 24.

⁸¹ MOL KÜM K-63. 462. cs. 200/1941. A pozsonyi követség jelentése Bárdossy Lászlónak, 1941. július 6.

függőben lévő ügy, amelyet egy későbbi időpontban véglegesen rendezni kellene. Miután Tuka kijelentése a magyar külügyminiszter tudomására jutott, arra kérte berlini magyar követét, tolmácsolja a magyar kormány álláspontját a kérdésben a német vezetésnek, amely szerint erről nem kívánnak tárgyalni.

Amíg a két állam diplomáciai csatározásokat folytatott, a szlovákiai magyarság helyzete ismét romlott, emiatt Esterházy 1941. július 10-én levélben fordult Tisóhoz. „Elsősorban meg kellene akadályozni a magyaroknak gyakran előforduló gyalázását, lekicsinylését, a különböző felelőtlen akciókat a magyar nyelv és beszéd ellen. Így például, hogy a cégfeliratokról ne távolíttassák el a magyar szöveget, akadályozzák meg, hogy tanítók, katonák stb. nyilvánosan magyargyalázó énekeket énekeljenek, hogy az államvédelmi törvény rendelkezéseit magyarellenes értelemben használják ki. Előfordult az is (Nyitrán), hogy a vendéglők étlapjukon nem használhatnak magyar szöveget.”⁸² Esterházy azt is nehezményezte, hogy a szlovákiai magyar újságoknak megtiltották a magyar helységnevek használatát. Ugyanebben a levélben arra kérte Tisót, szüntesse meg a szlovákiai magyarok gyűlési, felvonulási, jelvény- és zászlóhasználati tilalmát. Azt is sérelmesnek találta, hogy a szlovák püspöki kar akciót indított a magyar szentek szobrainak és képeinek eltávolítására. Szlovákiában senki sem tagadhatja, hogy ott ezer éven át magyar uralom volt, és ha a magyar szentek képein és szobrain ennek nyoma van, ebből senki sem következtethet arra, hogy ebben valami szlovákellenes tendencia lenne, ezért arra kéri a kormányt, hogy az eltávolítási akciót állítsák le. A pozsonyi magyar követ szerint a szlovákiai magyarság helyzete, az ottani németiséghez viszonyítva, kedvezőtlen, „... ennek magyarázata azonban nemcsak a szlovákok félelmével vegyes ellenszenvében rejlik minden iránt, ami magyar – írta jelentésében –, hanem az itteni németiség vezetőinek magyarellenes magatartásában és bujtogatásában is, akik a maguk pozíciójának biztosítása s a Szlovákiában általánosan észlelt németellenes hangulatnak a magyarság kárára történő levezetése útján iparkodnak itt a németiség jelenlegi kivételes helyzetét fenntartani.”⁸³

Diplomáciai válság a két állam viszonyában

1941. szeptember 3-án a két állam viszonya még jobban elmérgesedett egy Zsitvaújfalu mellett kialakult jelentéktelen határincidens miatt. A magyar határszervek ugyanis felsőbb parancsra hivatkozva odébbtolták a határt. Kijelentették, hogy a határvonalat korábban rosszul mérték ki, és mintegy 250 kataszteri holddal több terület jár Magyarországnak. A határvita majdnem katonai összecsapáshoz vezetett a térségben. Tiso, amikor tudomást szerzett az incidensről, a német–szlovák védelmi szerződésre hivatkozva azonnal értesítette Ludvin pozsonyi német követet, és közbelépését kérte. A szlovák vezetés csapatokat küldött a térségbe, a pozsonyi magyar követ pedig bejelentette Ludvinnak, hogy a határt fegyveresen fogják védeni a magyarok, és az eset kivizsgálását ígérte. Szeptember 4-én a magyarok elnézést kértek, és arra hivatkoztak, hogy térképeiken rosszul lett feltüntetve a határ, így tévedésre hivatkoztak. Ezzel az ügy megoldódott, de az eset megmutatta, milyen pattanásig feszült a viszony a két állam között, amikor egy félreértést azonnal fegyveresen akarnak megtorolni.

Szeptember 8-án Pozsonyban magyarellenes tüntetés robbant ki, de azt a rendőrség szétverte. A szlovák média hangulatkeltése következtében azonban a felizgatott tömeg va-

⁸² MOL KÜM K-28. 134. cs. 266–1941–21875.

⁸³ MOL KÜM K-63. 461. cs. 225/1941. A pozsonyi követség jelentése Bárdossy Lászlónak, 1941. július 24.

lamennyi magyarok lakta városban erőszakos cselekedetekre ragadtatta magát. Eperjesen a tömeg szétverte a Magyar Kaszinó és a Magyar Párt épületeinek berendezését. Hasonló tüntetések voltak Nagyszombaton, Besztercebányán, Pozsonyban, Zólyomban, Zsolnán és több más városban is. A tüntetések hátterében a szlovák vezetés állt, mivel a rombolás és a tettlegesség mindenütt a rendőrség passzivitása mellett zajlott; a helyi rendőri közegek kísérletet sem tettek arra, hogy a tüntetőket megfékezzék vagy visszatartsák. Pozsonyban a tüntetők revíziós követeléseket hangoztattak, és becsmérlő szavakkal illették a magyarságot és a szlovákiai magyarokat. Az utcán sétáló magyarokat tettleg is bántalmazták. A szlovák kormány az atrocitásokon keresztül akarta érzékeltetni, hogy a szlovákiai magyarság bánhatja meg, ha nem változtatnak a magyarországi szlováksággal szembeni bánásmódon. A szlovák lakosság amiatt tüntetett, hogy 1941 áprilisában a jugoszláviai, többségében szlovák lakosságú Petrőcön, amely időközben magyar uralom alá került, a magyar statáriális bíróságok nyolc halálos ítéletet hoztak. A kivégzettek közül hat személy szlovák nemzetiségű volt.⁸⁴ Szlovákiában az a hír terjedt el, hogy több mint 170 szlovákot lőttek le Magyarországon,⁸⁵ ami nem volt igaz. A pozsonyi magyar követ a magyar kormány tiltakozását jelentette be a szlovák kormánynál a tüntetések miatt, és arra hivatkozott, hogy Petrőcön nem szlovákküldözés történt, a kivégzetteket kommunista szabotázscelemek miatt ítélte halálra a bíróság. Tuka a tiltakozást tudomásul vette, s megjegyezte, ha Szlovákiában követek volna el hasonló cselekményeket, akkor ő is agyonlővetné a tetteseket. Válaszul azonban Pozsonyban elrendelte az ottani Magyar Párt tizennégy tagjának letartóztatását kommunistagyanús magatartás miatt, és betiltatta az *Esti Újság* pozsonyi magyar lapjának kiadását. Kuhl Lajos pozsonyi magyar követ a megtorlások ellen Tukánál tiltakozott. Tuka válaszában annyival intette el a dolgot, hogy nem tudja megállapítani, kik a magyarok elleni atrocitások felelősei és felbujtói.

Bárdossy László miniszterelnök Sztójay Döme berlini magyar követnek a következőképpen méltatta a szlovák kormány válaszát: „Ez a válasz a szlovák kormány részéről vagy cinikus rosszakarat, vagy olyan tehetetlenséget bizonyít, ami magyar követ működését mindkét esetben lehetetlenné teszi. Amíg ez a helyzet fennáll, nincs értelme annak, hogy követünk Pozsonyban némán asszisztáljon a nap nap után megisméltendő magyarelles tüntetéseknek, s túrni legyen kénytelen, hogy magyarok személy- és vagyónbiztonsága semmi védelemben nem részesül.”⁸⁶

Kuhl követ négy szemközt nyíltan megmondta Tukának, hogy a szlovák kormány vagy nem tud, vagy nem akar Magyarországgal ha nem is jó, de legalább normális viszonyt létesíteni, így ő és rajta keresztül a magyar kormány is nevetségessé vált. Ennélfogva a magyar kormány őt jelentéstételre Budapestre rendelte. Bárdossy a szlovák kormány tudtára adta, hogy a pozsonyi magyar követ Budapestre rendelését nem hozta nyilvánosságra. A magyar követnek arra adott utasítást, hogy ideiglenes eltávozását csak a szlovák miniszterelnöknek, valamint a pozsonyi német és olasz követnek jelentse be. A két kormány között a pozsonyi tüntetések előtt tárgyalás folyt a Magyar Párt regisztrálása és a Szlovákiai Magyar Közművelődési Egyesület (SZEMKE) engedélyezése kapcsán. A magyarok szerint e tárgyalások befejezését az hátráltatta, hogy a szlovák kormány a konkrét kérdésekben mindig újabb és újabb feltételekhez kötötte vagy utólagos módosításokkal megmásította engedményeit, így megegyezésre nem kerülhetett sor.

⁸⁴ MOL KÜM K-28. 33. cs. 16300. 1941. október 18.

⁸⁵ Lipták: *Maďarsko v politike Slovenského štátu ...*, 17.

⁸⁶ MOL KÜM K-63. 462. cs. 6833. Bárdossy László számjeltávirata a berlini magyar követnek, 1941. november 8.

1941. november 5-én Esterházy János megbeszélést folytatott a német követtel, s felvázolta neki a kialakult helyzetet. A követ megígérte, hogy felkeresi Tisót, és határozottan követeli majd tőle, hogy állítsa le a magyarellenes agitációt, mert ez a német politikai érdekeknek nem felel meg. Ján Spišiak budapesti szlovák követ mindenestre bejelentette a magyar kormánynak, hogy a Magyar Pártot regisztrálták, és a SZEMKE működését is engedélyezték. A szlovák sajtó magyarellenes támadó hangja is enyhült. A Magyar Párt nyilvántartásba vételét követően javulás állt be a magyar kisebbség helyzetében, megritzultak a zaklatások, de a párt politikai tevékenysége továbbra is szünetelt. Esterházy beadványokat intézett a szlovák kormányhoz, a parlament ülésein felsorolta a magyar kisebbség sérelmeit, s több alkalommal is kérelmezte a magyar kormánynál a magyarországi szlovákok helyzetének javítását abból a megfontolásból, hogy ezzel is csökkentse a szlovákiai magyarokra nehezedő nyomást. Mindezek ellenére az atrocitások tovább folytatódtak, több magyar intézmény berendezését, felszerelését összetörték, a szlovák rendőrség pedig mindennél tetlenül szemlélte az eseményeket. A szlovák hatóságok egy része a szlovákiai magyarok intézményeit továbbra is az irredentizmus központjainak tartotta, a biztonsági szervek pedig minduntalan új államellenes összeesküvéseket lepleztek le. A helyzet romlása végül Bárdossyt arra készítette, hogy bejelentse a diplomáciai viszony megszakítását Szlovákiával, ha a magyarüldözések nem szűnnek meg.

1941. november 10-én Késmárkon és Iglón újabb magyarellenes tüntetések zajlottak, amelyek az ottani magyar kultúrházak feldúlásával értek véget. A magyarellenes hangulatkeltés bevált eszköze és a diszkriminatív intézkedések gyakori indoka a szlovákiai magyarok állítólagos irredentizmusa volt. Néhány elszigetelt eset valóban előfordult a magyarság körében, de a szlovákok többségében valótlanúságokkal vagy álhírdőkkel operáltak. A hatóságok államellenesnek, irredentának minősítették a magyar *Himnusz*t, a *Szózatot* és a *Nemzeti dalt*, valamint a klasszikus magyar írók műveit, ezek az alkotások szerintük a Szlovák Köztársaság ellen lázítanak és uszítanak. A „magyar irredentizmus” azonban újra és újra magyarellenes megnyilvánulásokra ösztönözte a szlovákokat.

A két ország közötti viszony romlása végül oda vezetett, hogy 1941. november 11-én a pozsonyi magyar követ elhagyta Szlovákiát, és Budapestre utazott.⁸⁷ Bárdossy közölte a szlovák kormánnyal, hogy addig nem küldi vissza állomáshelyére követét, amíg a szlovákiai magyarságot ért sérelmekért nem kap elégtételt, és nem látja pozitív jelét annak, hogy a magyar követ a két állam viszonyának rendezése érdekében hasznos szolgálatot teljesíthet. Tuka Kuhl követtel való találkozása alkalmával hangot adott sajnálkozásának a helyzettel kapcsolatban, és reményét fejezte ki, hogy az indokul felhozott jelentéstétel csak rövid ideig fog tartani. Búcsúzásakor arra kérte a követet, hogy mondja meg Bárdossynak, ne veszítse el a türelmét, és legyen megértő a szlovákokkal szemben. Ígéretet tett, hogy néhány nap múlva olyan intézkedésekről szóló információkat közöl majd, melyek már a helyzet megoldásáról szólnak. Kuhl követ Tuka után a pozsonyi német követhoz ment, akinek beszámolt a Tukával folytatott beszélgetéséről. Ludvin erre kijelentette, hogy egyetért a magyar kormány lépéseivel, s neki is az az álláspontja, hogy Németország két szövetségese között ilyen helyzetnek nem szabadna előfordulnia. Megnyugtatta a magyar követet: „Gondja lesz rá, mondta, hogy elégtételt kapjunk, s hogy én mihamarabb visszatérhessek Pozsonyba. Végül nevetve jegyezte meg, hogy Alexander Machnak (propagandaminiszternek) nehéz lesz a helyzete, mert neki kell eljárnia az általa rendezett tüntetések ügyében.”⁸⁸ A németek

⁸⁷ SNA MZV 128. d. Szlovák–magyar kapcsolatok. Szám nélkül.

⁸⁸ MOL KÜM K-63. 462. cs. 7098. szám alatt. A pozsonyi magyar követ levele Bárdossynak, 1941. november 10.

nem tűrheték szövetségeseik diplomáciai viszonyának elfajulását, ezért az antikomintern paktum meghosszabbítása és kiterjesztése alkalmából Berlinben tartózkodó szlovák és magyar miniszterelnököt 1941. november 25-én és 27-én a vitás kérdések egymással való megbeszélésére szólították fel. Mindkét fél a másikat vádolta kommunistapártolással. Bárdossy érvelése szerint a két kormánynak együtt kellene dolgozni a kommunisták ellen. Tuka ehelyett védelmébe vette őket mint szlovákokat, és retorziókat alkalmaz ottani ártatlan magyarokkal szemben. Végül német nyomásra Tuka kénytelen volt engedni, de mindig úgy emlékezett erre az esetre, hogy őt Berlinben Bárdossy terrorizálta és kihasználta. Tuka arra kérte Bárdossyt, hogy ne szakítsa meg a diplomáciai kapcsolatokat. A szlovák miniszterelnök ígéretet tett a Magyar Párt letartóztatott tagjai ügyének kivizsgálására, a tüntetők által okozott károk megtérítésére és a vétkesek megbüntetésére. Miután ezeket a pontokat tisztázták, rátértek a többi vitás kérdésre is. Tuka a két ország közötti kapcsolat javítása feltételének az etnikai határrevíziót tekintette és azt, hogy Magyarország nem veszélyeztesse Szlovákia létét. Bárdossy viszont kitartott azon álláspontja mellett, hogy előbb a két ország között őszinte baráti viszonynak és együttműködésnek kell létrejönnie, amitől az etnikai kérdések esetleg maguktól is megoldódnának. Végül megállapodtak abban, hogy a szlovák kormány nem támaszt többé akadályt a Magyar Párt regisztrációja ellen, és jóváhagyja a Szlovenszkoí Magyar Kultúregyesület alapszabályát, a magyar kormány pedig elfogadja a Szlovák Nemzeti Egység Pártja szervezeti szabályzatát, és jóváhagyja a Magyarországi Szent Adalbert Egyesület alapszabályát. Miután így német közvetítéssel rendeződni látszottak a nagyobb nézeteltérések, 1941. december 8-án Bárdossy parancsára a magyar követ visszatért Pozsonyba. A megegyezés azonban nem jelentette a kisebbséggel szembeni retorziók és a diszkriminatív intézkedések beszüntetését sem Magyarországon, sem Szlovákiában.

A reciprocitás elve a két állam viszonyában továbbra is a nemzetiségi politika és az államközi kapcsolatok terén követett gyakorlat kiindulópontja maradt. Az ebből adódó új meg új sérelmek felbukkanása egészen a háború végéig mindkét oldalon megmaradt. A szlovák–magyar kapcsolatok alakulását a vizsgált időszakban a kölcsönös féltékenység mozgatta, amely megakadályozta a két állam közeledését, illetve egy erre alkalmas későbbi pillanatban a közös fellépés lehetőségét a németek ellen.

ISTVÁN JANEK

Hungarian–Slovak Relations in 1939–1941 as Reflected in Diplomatic Records

Initially, the leaders of Slovakia tried to make their citizens cherish the illusion that their country could stay neutral, like Switzerland, in the neighbourhood of Germany, Hungary and Poland. The reality, however, was different. Right after its creation, Slovakia lost its independence. On March 23, 1939, it signed a treaty of defence (the *Schutzvertrag*) with the German Empire, which guaranteed the country's independence for 25 years. In return, Slovakia committed itself to handle matters of foreign policy and the organization of its armed forces in close cooperation with the German government and army. Besides, according to the treaty, the Germans were given the opportunity to gradually gain control over the economic life of the Slovak state and even to intervene in its internal affairs. From

the very beginning, the Slovak Republic was a puppet of German power politics, its independence was subject to the interests of German foreign policy. Throughout the war, this dependence did leave its mark on the relations of Hungary and Slovakia.

The diplomatic relations of Slovakia and Hungary between 1939 and 1941 were dominated from the start by four main problems: the status of Upper Hungary, the problems of the minorities living there, reciprocity, and courting the favour of the Germans at the expense of the other. The reciprocity principle became a determinant element in the relations of the two states. This gave birth to grievances on both sides, which were nursed until the end of the war and impeded the process of reconciliation between the two states as well as the possibility of a common action against the Germans when the appropriate moment came. It is the important events of this period that I made an attempt to describe using Hungarian, Slovak and German archival sources.